

Nikolényi István:

VIRÁGÉNEKEINK A XVI. SZÁZADBAN

I.

Két tudomány vitatja, két elképzelés formálja a virágének definícióját, mégsem született még ezidáig ~~egy~~ olyan meghatározás, ami maradéktalanul kielégítőné nemcsak a vitázó feleket, hanem az érdeklődő közvéleményt is. A controversio, mely az irodalom- és zenetörténészek között folyik, főleg azt a kérdést állítja központba, mely osztály volt a virágének társadalmi hordozója: a nemesség vagy a nép. Gerédy Rabán így ír erről: "A virág... csak a kiváltságosaké!... a rózsza, lilium, viola és a szegfű, e drága, ritka virágok a XVI. században még aligha lehettek díszei a parasztság kertjeinek, amennyiben ekkor... a parasztságnak kertjei nem voltak. S az sem lehet kétséges, hogy a virágének elsődlegesen annak a kiváltságos társadalmi osztálynak, illetve rétegnek költői műfaja, amelyik megengedhette magának a kert és a virágápolás fényűzését, - majd így folytatja: A XVI. század folyamán virágba berult virágénekeink... magyar nyelvű stíluselőzményeit... a nagyrészt nemesi származású apácák számára írt, illetve fordított kelesteri irodalmunkban találhatjuk meg." ¹ Kodály Zoltán viszont másként értékeli ugyanezt: "Virágének. E szót nem ismeri a nép. De kétségtelen: nem halt ki a virágének, csak a neve. Hol keressük a mai dalkincsben?... Nevét a virágot emlegető, a szerelmezt virágok nevén szólíttató énekek adták. Ilyet sokat tud a nép, ezekben is a virágénekek utódait láthatjuk. Az 1495. előtti soproni törekdektől és bizonyára még régibb időktől máig meg nem szakadó folytonosságra vall e daltéteg gazdagsága." ²

Mindkét vélemény az ominózus Sylvester-idézetre megy vissza. Sylvester János ugyanis "Új-testamentom"-ában többek között ezt írja: "... Itt inekben /kiualtkippen az virag inekben/ mell' ekben czudalhatta minden nép az Mag'ar népnek elmijnek eles vel-tat az lelísben..." ³ Ezt Kodály Zoltán - és még sokan mások -

ugy értelmezi, hogy Sylvester a nép: a jobbágyság, parasztság, városi plebejusek, kézművesek virágénekéről beszél. Gerézdi azonban áthuzza az okfőjtést: "Sylvester híres passusa nem a népköltészetre értendő, hanem a kerabeli magyar nyelvű "tudós" műköltészetre... Ő a "náp" szót gens, natio értelemben használja... ez a gens alighanem a nemes magyar nemzet... Sylvester János nem a népköltészetről beszél, hanem műköltészetről, amelyet ő - általánosítva - az egész magyar nemzet reprezentatív költészetének, "Magyar poesis"-nek tart." ⁵ És valóban igaza van ebben a kérdésben akkor is, ha ezzel kerántsen dőlt el a vita. A népi eredetű virágénekekre t.i. bizonyítékok kerültek elő! Szabelcsi Bence közli az Istvánffy Miklós latin versei végén talált 1566-1570. tájáról származtatható bejegyzések között fellelhető virágének-töredéket:

Kinchbe nagieb kinch minch

Kinek zive banatba minch ⁶

Ez még önmagában véve nem mond semmit. Ha viszont összevetjük - mint ahogy Szabelcsi Bence is összeveti - akár egy Kriza - féle, akár egy Vikár Béla gyűjtötte kései virágénekekkel: tehát biztosan népzenei anyaggal, akkor a nyilvánvaló hasonlóság alapján bátran vonhatunk le konkluziót: az Istvánffy-féle bejegyzés népi eredetű virágének-töredék! Nem tudja ezt megnyugtatóan cáfolni a V. Kovács Sándor tollából született írodalomtörténeti reflektálás sem, mely a fenti idézetet középkori egyházi népének kezdő sorára vezeti vissza, ami a Winkler-kódex 341. lapján ily szöveggel található:

Jesus nagh felsegös keench

kynél zebb esz lebb nynch

Ez a szöveg - V. Kovács Sándor szerint - 1566-1570. között felklórizálódott, új szövegkörnyezetbe került és esetleg szerelmi énekekkel is kontaminálódhatott.⁷ Mivel azonban más bizonyítéka -

a keench, nagh, nynch szavak értelmi egyezésén kívül - nincs a két ének azonos származtatására vonatkozóan, el kell vetnünk a recenzióját, az előző - sokkal természetesebb, tartalmában is lényegesen hasonlóbb - összevetés mellett.

De akad még nyomasztó bizonyíték a folklórisztikus virágénekek mellett! A Herváth János által publikált ⁸ Méliusz-Juhász - féle három virágének-utalás egyikére az "Az agnőnek s az agebnek annak mind egy ára etc?" kezdetű sorra gondolunk. Szabelcsi Bence azt írja róla, hogy a kanásznóta ritmusát követi, s már Méliusz-Juhász Péter jellemzően összekapcsolja a "hajduhoz illendő éktelen beszéd" fogalmával; majd 1602-ben Szilvás-Ujfalvi is "paykes vagy haydu netá"-t említ. A hajdutánc pedig eredete szerint pászteri és katonai, tehát mindenképpen a é p i, mely keretből kilépve lett a nemesi és polgári rétegnek is kedvelt, nemzeti karakterű tánc.⁹

Ez tehát a másik álláspontot: a népi eredetet bizonyítja, s mivel a fenti, XVI. századi anyag némileg alá is támasztja, ezért bátran kiegészíthetjük a Gerézdi-féle osztályozást! Virágénekeinket a XVI. században tehát három főbb csoportra oszthatjuk:

1. a vagans vagy latrikánus -
2. az udvari -
3. és a folklórisztikus virágénekek.

Mielőtt azonban részletes tárgyalásukra térnénk, vizsgáljuk meg a kerabeli véleményeket, melyek zöme - mint látni fogjuk - főleg a tartalmuk miatt sok vihart kavarázó vagans típusú virágénekekre vonatkozik.

II.

Temesvári Pelbárt tollából, 1499-ből származik az első írásos reagálás. Bőjti prédikációja második részében a rágalmazás különféle módjai között találjuk: "Tertius modus est publicativus cum ecculta peccata publicat vel manifestat his quibus non debet, aut ordine que non debet, ut: faciendo libelles famoses, cantilenas et huiusmodi." ¹⁰ Azaz: a rágalmazás harmadik módja, mikor titkos bűnöket tesz közzé, vagy bizonyít, olyan érvekkel, vagy olyan sorrendben, ahogyan nem lehet, mint pl. hirhadt könyvek, cantilenák és ehhez hasonlók gyártásával. Tehát a cantilenákat együtt emlegeti a hirhadt könyvekkel, tartalmukról pedig kételkedve szól. Most már csak azt kellene tudni, mit érthet cantilenán.

Finaly Henrik latin szótára alapján ócsárló, hasztalan éneklés, dudolás, ána, szófia beszéd. Valószínűleg Temesvári Pelbárt is erre a pejorativ értelmezésre gondolt, mert a végére edabiggyeszt: et huiusmodi. Persze nehéz lenne eldönteni, hogy éppen a virágénekekre gondolt-e, vagy valami másra. Annyi bizonyos, hogy a cantilena fenti értelmezése és - még később kiderülő - kerabeli hivatalos és nem-hivatalos vélemények meglehetősen azonos képet mutatnak. Ha pedig hozzávesszük, hogy a virágének latin terminusa: cantilena de amicula, akkor többé-kevésbé feltehető; Temesvári Pelbárt virágénekekre is gondolt. Ezt látszik bizonyítani Magyarai István 1602-ből származó kifejezése: az gallus virágéneket ful, ¹¹ ami átvétel Bartholomaeus Georgievitz Exhortatiójából, aholis ez áll: Gallus cantat. ¹² Azaz kerabeli szerző szemében a virágének dalolása és a cantat azonos fogalom. Elég tehát a cantilena és a cantat szó rekonságára gondolnunk - t.i. mindkettő ugyanazt jelenti, csupán egyik ige, a másik főnév -, s már készen is áll az okfejtés: cantilenán többek között virágéneket is értettek. Így reálisan is elképzelhető, hogy Temesvári Pelbárt talán éppen erre gondolt.

A híres Sylvester idézet időrendi sorrendben következő emlékünkből. A virágének három jellemző vonását említi: 1./ a biblia képes beszédével versenyző ékességű 2./ tartalma hívságos 3./ magyar peezis. Új-testamentumában írja: "Az ill'en besziduel tele az szent irás / mell'hez hozza kell szekni annak az ki azt eluassa. Kenu hediglen hozza sekni az mu nipunknek / mert nem ideghen ennek az ill'en beszidnek neme. Il ill'en besziduel napenkid való szelasában. Il inekben / kiualtkippen az v i r á g i n e k e k b e n / mell'ekben czudalhatt'a a minden nip az Mag'ar nipnek elmijnek eles voltat az lelisen / mell' nem egebanem Mag'ar peezis. Mikerem ill'en fesighes delegeban ill'en ala való pildauat ilek / az ganeyban arant keresek / nem azon vag'ok hog' az hitsaget diczirien. Nem diczirem az mirul az ill'en inek vadnak / diczirem az beszidnek nemesen való szerzisit." ¹³ Tartalmát elítéli, kifejezési formáját viszont felmagasztalja: az gajében aranyat keresek! Hogy mit értett a "magyar nip" és "magyar peezis" kifejezéseken, hiteltérdenlő módon Gerézdi Rabán döntötte el. /Erdélyi Pál szerint a mi nipunknek éneke nem más, mint a parasztság éneke;¹⁴ Balázs János azt a feltevését fejti ki, hogy Sylvester a humanizmus és reneszansz korabeli poetikai és retorikai irodalmának hatására jutott el a népi költészet felismeréséig, mely dolog Európában a XVI. század elején egyetemes jelenség; ¹⁵ Kardos Tiber pedig a sylvesteri "nép" - fogalom mögött a teljes nemzetet gyanítja, tehát nemeseket és nem nemeseket egyaránt - a közös nyelv költői gondolkodás és kifejezés mód azonos jellege szerint ¹⁶ = hogy csak néhány ellenvéleményt jeleznek./

Méliusz-Juhász Péter: A Szent Pál Apostol levelének "magyarazattya című 1561-ben megjelent munkája a harmadik részében elítélőleg ír három virágénekről: "... ne paráználkedjál! Halledés? Nem lehet e ugy az, mint az Ur kívánja itt e testben? Nem. Meg

lehet Krisztusban. Igyekezzetek legyen a szent életre, cselekedjétek is az Urban, amennyire a lélek a tagoknak a megremlett gyarló testben ellene állhat. Itt megtiltja Pál a parázna, hijságos, csuf, és trágár beszédet, v i r á g é n e k e t, later dudolást. Ugy mint imezek: Péter férjem etc., Az zöld vári éneket., Az agnőnek a agebnek, annak mind egy ára etc. Hajduhoz illendő éktelen beszédet megtilt, valamit épület nélkül szólsz." ¹⁷ - Ezeket magyarázza Pál apostol leveléből, a közöl egy idézetet is ebből az epistolából: "Annakokáért megöljétek a ti földi tagaitokat, a paráznaságot, a fertelmességet, a bujaságot, a gonosz kívánságot, a fősvénységet, mely bálványimádás" - ami azért fontos, mert a Pál apostol által felsorolt bűnök főbűnök, tehát Méliusz-Juhász szerint a velük kapcsolatos virágének is ilyen főbűn. Különleges értéket ad idézetünknek a benne megemlített három virágének-törödéke. Elemzésüket Herváth János végezte el, ¹⁸ értékelésére később visszatérünk.

Huszár Gál 1574-es énekeskönyvének előszavából idézünk: "... nem illik minden gaz kercsemán v i r á g é n e k e k között és a részeg disznók előtt az Istennek szent dicséretit énekelni." ¹⁹ Elítéli tehát ő is a virágéneket, mert cseppet sem rangos helyen: gaz kercsma és részeg disznók egyáltalán nem illusztris társaságában említi.

Bernemisza Péter megérti a bujasággal vádolt prédikátort, mert tudja, hogy "Makarattya ellen is meg belendul es meg szeleseddic niha, es azoker nem tud heua lenni", mindezért pedig az ördögöt hibáztatja. Céloz tehát az emberi ösztönökre, látja, hogy a keresztény erkölcsről is lehet világi szemszögből beszélni, ami kétségtelenül reneszánsz vonás. ²⁰ Ennek ellenére még a nagy humanista szerző is meglehetősen elítélőleg nyilatkozik a virágénekekről: tiltakozik templomban való éneklésük ellen, más helyütt pedig így ír: " De iay, mi uta hazugsaget suga ama rauasz kigye

Sarkany, az mi else szuleinc fuleibe, es annac kelt adanac az uta
 immár ezac mind hazug³wagnac halgatasara, es hitsages mulatsagra
 vagyednac mindennec fuleid, tiztataian es faytalan beszednac hal-
 gatasara, hazug es álmac tanaczra, hamis es eretnac tanyitasra, r
 galmazec, gyalazec, fenderlec sugarlasira, tragar es peniszes
 czuffisagra, baba beszede, álmacul költöt fabulakra, király fia k
 kis Miklesrel, Peetac Oriasirel, Apelleniusrel, s egyéb hitsag-
 rel, v i r á g é s s z e r e l e m é n e k e k halgatasara,
 Lant, Sip, Dob, Trombita szobeli hayia huyiara, es temeny ezer
 czaczegasekra... Mert az ki Istentul vagyen, Isten igeiet hal-
 gattya, Az ki erdegtul, ördeget..." ²¹ - itt a szerelmes ének
 hépi és uri változatára egyaránt gondol. Evangéliumában pedig így
 ír: "Immár csak mulatságra vágyódnak, álmacul költött fabulakra,
 v i r á g é s s z e r e l e m é n e k e k hallgatására." ²²

Méliusz-Juhászhoz hasonlóan a paráznességgel hozza összefüg-
 gésbe Tolnai Decsi Gáspár is a virágéneket, a regnáló bűnök
 közé sorolva: "... Másodszer fuleidre is gondod legien, hogy
 azeckalis gonez kiuansagra indite eneket anagi Parazna undek
 beszedeke ne halgas. Mert ammit az ember nagi edesdeden halgat,
 czuda meli igen az u szuerebe hat. Miker az ert te is asz s z e
 r e t e t r e l v a l e é n e k e t anagi beszedeke eremest hal-
 gated, aszt eszedbe veszed, elmedbe fergated, es esztan abbel sek
 gonez gondelatekat gondelsz, kik mind arra ingerlenek, hegi gonde-
 latedat megis telliesiczed..." ²³ Kárhoztatja a részegséget, mert
 ennek eredménye: "az bertul megbolonduluan elottok vag' heuer, vag'
 rekat niuz, vagy maiem medra iaczadezik, vagy tragar es undek be-
 szedekeket szel..." ²⁴

Ugyancsak elítéli a virágéneket a hivatalos egyházi fórum
 is. Telegdi Miklós Agendáriusában a gyóntató kérdések között
 ilyen szerepel: "Éneklettől-e virág éneket, mellyekben testi
 szeretetről és buja dolgokról volt emlékezet?" ²⁵

Gönczi György Énekeskönyve is templombavitelükkel szemben emel vétót²⁶, tehát sajátos rekonszában van a Huszár-Gál féle énekeskönyv megfelelő részével. De míg amaz a virágénekek közötti zsoltáréneklésen betránkozik meg - természetesen az előbbit marasztalva el -, addig Gönczi a zsoltárok mellett énekelt virágénekek ellen kel ki. Tehát a zsoltár és a virágének semmiképpen sem fért meg egymás mellett. Ez azért érdekes, mert így megdől az álláspont, mely szerint virágéneknek minősülnek azok az egyházi énekek is, melyekben ott van a virágsszimbolika! /Gondolunk itt olyan egyházi szövegekre, ahol pl. a lilium - mint a tisztaság; a rózsza - mint a türelem, a szenvedés; a viola - mint az alázatosság szimbóluma jelenik meg. Nem lehet virágének természetesen az ismert Ómagyar Mária Siralet sem, jóllehet a virágsszimbólum benne is fellelhető. "Világnak világa, Virágnak virága!"/

Soós Kristóf Pestillájában a Méliusz-Juhász féle - fentebb említett - idézethez kísértetiesen hasonló sereket olvashatunk: "Ezt akarja az Apostol mondani: Ne valami heában való históriáknak, s z e r e l e m é n e k ^e n e k elutasításában és éneklésében legyetek foglalatosak, hanem áldgyátek dicziruen az Wrat szent énekléseckel... nem valami trágár beszédeckel rakua való énekléseket kiuan az Apostol, á minemük szoktanak for^ognni az részegesek száílekban, mint: Hegedüsek néktek szóllek, meg halgasátek: Az szerelmet ki nem tudgya: Az Olaz leányról, és többek effélék. Más énekekről szól itt az Apostol..."²⁷ Mindkét részlet apostoli magyarázatot tartalmaz, mely megtiltja, illetve elmarasztalja a trágár beszédet, virágéneket, és ami ennél is lényegesebb: mindkét helyen példát találunk erre a lenézett, elítélt énekekre. Soós Kristóf^{he} tehát újabb három - jóllehet igen hiányos, de azért felettebb értékes - virágének-töredéket tudunk meg a XVI. századból.

A Barabás Samu által összeállított Székely Oklevéltárban értékes XVI. századvégi iskolai rendtartást találunk Tarnóczy Sebestyén közdiszsentléleki iskolája számára. Ennek vége felé olvashatjuk: "Megtiltet könyveket úgy mint az szép Venusrel és szerelmes fiáról Cupidórul v i r á g é n e k e k e t senki be ne hozza azt tanulni." ²⁸ A megjelölés: Venus és Cupido említése, a virágénekek legdrasztikusabb darabjaira vonatkozik. Hogy mit jelentett akkor Venus neve, Bethlen Miklós Önéletírásából kiméretlen konkrétsággal kiderül: "Anne 1659. Kolosvárott láték egy igen szép ifju, nemes asszonyt... nem nyultunk Venus játéka-ra, hanem csak úgy válánk akkor el... eljő hozzám... kevés nap mulva;... mi ketten fel a filagoriába veltünk legalább egy órá-ig itt; csók osecsin, orcáján sok volt, de... nem hogy a V e n u s l e t t v e l n a; csuda Isten megzabolázásából... úgy megtar-tóztatta." /Ifjúságom bűneiről./ Vagyis: hősrünk összejött egy szép nemes asszonnyal, akit legnagyobb sajnálatára magáévá tennie nem sikerült. A meghiúsult akciót nevezi Bethlen Vénusnak. És virágénekeknek nevezi a fentemlitett Tarnóczy Sebestyén azokat a verseket, melyek erről a Venusról szólnak!

Szilvás-Ujfalvi Imre 1662-es énekeskönyve előszavában írja: "Az utolsóban egyéb idegen dolgekről való históriák, és énekek, az minemük ^kévesen vadnak ha az Amorérul valókat ki veszed. Az minemü fajtalanokat... kellene... mindenütt inkább veszteni." ²⁹ Ő t.i. három csoportra osztja az énekeket: 1./ katekizmusba való énekek, 2./ különb különb féle énekek, s 3./ ez utóbbira vonat-kező, szerelmi témájú, elvetendő világi versek. Találunk itt még más értékes utalást is. Gönczihez és Huszár-Gálhoz hasonlóan tiltakezik, hogy "akármilyen bokerban költött éneket mindjárt a templomba vigyenek". Ahol pedig így megbélyegzi a világi dallamok templomi használatát, ott az egyik "musica" szó után megjegyzi: ezen ne valami "frascát" értsünk, hanem "az éneklésben való szép

mesterséget". ³⁰ Ezt a fraszkat tehát, mely a kor lengyel világi költészetének műfaja, nálunk is ismerték, s ennek magyar vonatkozású emlékein elindulva esetleg közelebb kerülhetnének a XVI. századi virágénekek dallamának felderítése felé!

Ugyancsak 1602-vel datálható Magyar István ismárt könyve: Az országban való sok remlás okairól, melyben így ír a táborozó katonák laza erkölcséről, bűneiről: "habereg az Magyar: az Spanyol laterkedic, eszic, iszic, tobzedic az Nemet: az Czeh hortieg az ie lakasban, asit puhasaga miat az Keuelysegtől megreszegült Lengyel: az elasz buyalkedic, az Balen paraznalkedic: fertelmeskedic az Frantzuz, az Gallus v i r a g é n e k e t f u: tobzedic az Anglus, az Scotus terkeskedic; enyeleg az Tot, arulkedic az Hervat, es czac keveset talalsz ki magat igaz kereszttyenul viselne stb." ³¹ Persze ez nem eredeti szöveg Magyarinál, párja meghalálható Bartholomaeus Georgievitz török ellen írt röpiratában, ³² ahol a horvát kalander-író szembe állítja Krisztust és Mohamedet, majd szemlét tart az európai nemzetek felett. Itt még a keresztény harcosok különbek a törököknél, de mikor a vereség okát keresi, imigyen fertyan fel: "Libidinatur Italus, Gallus c a n t a t, Anglus lurcatur, Scotus helluatur stb." Az egyezés tehát szembetűnő, és ez annál is inkább bizonyos, mivel Magyarinak szinte minden mondata megtalálható Georgievitznél. A cantat szó eredetileg erkölcsi értékelést is jelentett, olyan világi jellegű énekekre vonatkozhatott, mely nem illett a keresztény katonai táborhoz. /Tehát többek között a cantilenára!/

Homonnai Bálint 1605-ből való naplójában olvashatjuk: "Mikor egész hadastól az en zaszlóim alatt enekelnenk az Urnak illyen kedves enekemet: Erős varunk nekünk az Isten etc. Ezek az Békek izenek, hogj el hittek ök aszt hogj Istennek eszeben jutottunk, azért az nagj fel szeval való eneklesert, de asztis remellik hogj job mondunk, de az hajdu aszt mondgja, hogj mind

el lehetünk ugj mond effele v i r a g e n e k nélkül, ketseg nélkül ez nem olvasta az Szent Seltart, mert ő hajdu szegeny." ³³ A hajduk tehát a zsoltárokat csufolták virágéneknek, ami lényegében azt jelenti, hogy azok sem gondolhattak másra, mint trágár, versekre.

Az 1603-tól 1608-ig írt Fanchali - Jóh kódex "Szép magyar komédiájá"-nak írója: Balassi Bálint következik. Véleményét a virágénekről nem kell különösebben keresgélgni: mindennél ékebben szólnak róla szerelmes versei, virágénekei. Ahogyan pedig a szerelemről ír - megvédve azt álszent rágalmazásoktól - egyszerűsmind kiállítás is a világi költészet mellett. De hiszen maga is erről énekel a Comediában! Ime Prölogusának részlete: "Ha enis azért az magyar neluet ezel akartam megh gazdagítani hogi megh ösmeriek hogj magyar neluenis megh lehetne ez az mi egiebb neuluen megh lehet, ez is akarateret nem irdemlem hogi betrankezőnak hiinak az emberek. Mertt az mi az szerelmet illati azt magyar erszagban innar regen annira fel uettek, ugj el tanultak, s ugj köuettek mind titkon smind niluan mindenek, hogj sem az Olazok nagiebb okosagal sem Spaniolek nagiebb buszgesagal nem köuethetik... Az szerelem azértt semmi nem egiebb, ha nem egy igen nagy kiuansagh mellieligiekezunk nem csak szemilliet, ha nem minden is keduetthis megh nierni annak az kinek mindenek felet zelgalni, engedni s kedveskedni igiekeznek... Ha azért illen az is szerelem hogj erősöket batereth, bolendeketh eszesett, resteket meggiorsetth reszeget megh iezanith, miért alazuk szidalmazuk szegint, en bizer nem ugyan sött köuetttem mind holtigh mint is ekela Mesteremeth sengedek neki nem gondoluan semit az tudatlan hösignek szapera /fecsegő!/ szouakkal s ragalmazoknak beszidekel... az en üighe-tetlen s nagj szerelmemnek ualami peldiat akartam megis ez Comediában megh mutatni..." ³⁴ Különösen értékesek ezen sorai, ahol az édes szerelem hazai elterjedéséről ír. Ebben a tekintetben

még az oly patinás nemzetek, mint az olasz és spanyol is mögénk kerül. A fenti sorokat olvasva jogos a következtetés: ha ilyen nagy népszerűsége volt a szerelemnek a gyakorlati életben, miért ne lett volna ugyanígy a költészetben. Itt is közkedvelt voltát mutatja az a néhány virágének, ami a korból fennmaradt. S persze nem utolsó sorban magának Balassi Bálint^{nak} ~~költészetében~~^{el} Kovács Sándor Iván szíves közléséből értesülhettem az 1605-ben meghalt Ecsedi Báthory István, dúsgazdag főispán és országbíró, végrendeletének ide vonatkozó értékes sorairól. Az öreg korára gyermektelen maradt, keresztény buskomorságba süllyedő földesur mea culpa imígyen gyalázza magát: "en chiak poor hamu sar agiag es sem mi vagiok: ez vilagnak sepredeke, sokaknak gyalazatiok zidalmok vigsgages eneknek giötrelmek es ^u mial mutatasok, vigasagok ideinn ~~ku~~ berr közönesek: elvettetett napi zegiene/k/, es vigsgages virag eneknek..." ³⁵ A keresztény ember borzalmas szitkozódásaiban a virágének terminus /ismét csak/ illusztris társaságba került.

Kronológiai sorrendünket követve igen érdekes, az eddigiektől meglehetősen eltérő álláspont kerül elő: Begáthi-Fazekas Miklós tollából, az "Énekek éneke". ³⁶ A mű minden valószínűség szerint XVI. században keletkezett, mert egy másolata alatt ez áll: Laus sit Deo omnipotenti Amen. 16. February 1608. In Zent Ersebeth. Jakab Elek így vélekedik róla: "Nincs érzékies tartalma s tárgyát nem élő emberek teszik. Salamon király Isten képét ábrázolja s az általa dicsőített keleti hölgy /Sulamitha/, kihez ő a leghevesebb képzelődés rajongó szerelmével vonzódik, Isten szentegyházát, a keresztény gyülekezetek egyességét jelképezi." ³⁷ Nos, ha nem is adunk hitelt, minden szempontból Jakab Eleknek, azt azért mindenősetre megállapíthatjuk, hogy az Énekek éneke esetében nem valami vagans műremekről van szó, hanem inkább valami egyházas, misztikus, s talán nem túlzás: gáláns szerelmi költészetéről. Problémát okoz, hogy szerzője maga nevezi költeményét

virágéneknek: "Ez a Virág-Ének rövid summája, fő jegyese Istennek ő mátkája, A jámbor Ábrahámnak maradékja, másod attul, tável a pogány magja." Latin címe: Canticum canticorum - tehát ismét az ominózus canto szó áll előttünk, ami azért is megfontolandó, mert a szerző világosan hozzáteszi, kiének vagy kikének számára kantálja "nyájas énekét": "Nem is agg volt, a mikor sokat ira, kik között ez nyájas énekét hagyá, Kiért e világra hírét kihadta; ha ez virágének - de ki csodálta." Tehát ő is ugyanazokhoz szól, mint Balassi Bálint, azokhoz, akik között terjedt pl. a körmöczbányai táncszó is: fiatalokhoz, szerelmes fiukhoz, leányokhoz. Fenti virágénekünk azonban már tável esik attól a fogalomtól, melyet determinánsként a korabeli vélemények zöméből kialakíthatunk. Más típushoz tartozik; kétségtelenül érződik rajta a korai barekkes iz, manierista hatás. Nem véletlen, hogy általunk ismert másolata már a XVII. század elejétől származik, amikor is ez a stilusváltás megindult.

De ez azért korántsem jelenti a vagans - latrikanus virágének eltűnését. Fennmaradásukról továbbra is korabeli prédikátorok szerzők tudósítanak. Nem kisebb híresség és tekintély, mint Pázmány Péter nyilatkozik meg prédikációjában, 1610-ben - a virágének vagans változatára utalva: "Azzal mutogattyák éles elméjeket, hogy undek v i r á g é n e k e k e t irkálnak, melyeket mind gyermekek s mind leány asszonyok kardéra tudnak." ³⁸ Más helyütt pedig: "Ah! mely nagy esztelenség az atyáktul vagy férjektül, ha v i r á g é n e k e k e t, szerelmeskedéstől irt könyveket adnak feleségek, leányok kezébe!... akik szerzik, akik éneklik a v i r á g é n e k e k e t országes kerítők közönséges kutakat mérgezők!" ³⁹ Hangja a fertelmesség ellen szenvedélyesen kikelő prédikátor hamisítatlanul korhű, nagyon jellegzetes szózata.

Szorosan Balasséhoz kapcsolhatnánk, de az időrendi sorrend miatt csak most írjuk ide, Rimay János sorait, melyek a Balassi

kiadás általa írt előszavában /az 1610-es években/ így vélekednek a nagy költő szerelmi költészetéről, virágénekeiről: "Ha ki az szerelem argumentumában való énekek munkáját nem javálja pedig sőt kárhozzatná, inkább károztassa az egyéb minden nemzetségek melvén írt hasonló munkákat is, hát azt tegye semmivé ezeket, és arányozhassa, hogy bizonyos részekből épített valami, delognak épületi és épsége nagyobbik részének tőle való elszakasztásával megmaradékát is tehetné épségében." ⁴⁰ Az egyébként megglehetősen homályosnak tűnő mondatból annyit mindjárt észrevehetünk, hogyan írta körül a virágéneket: a szerelem argumentumában való ének. S hogy ez az ének milyen bűnös gondolatokat tartalmaz, vagy legalábbis az egyház mekkora véttségnek tartja művelését, "A párázinaságról" írt munkája második részében olvashatjuk. Az erőszakvételtől szólva példát említ, miként bűnhődik a vitéz, ki "egy leányt megszeplősített és szüzességét rentotta és vele sok ideig fertelmeskedett." Ez a bizonyos Sichem nevű vitéz meghalt, s miután a lány: Dina könyörgött Istenhez, hogy láthassa szerelmét - megjelent neki, s hortyogva szólt hozzá. Dina megkérdezte vajon miért beszél így, mire Sichem: "azért az én szólásom megváltozott, hogy ~~xx~~ én az világon kevélyen szoltam és gonoszul éltem vele és a z e r e l e m m e l v a l ó é n e k e t mondottam!" ⁴¹ Vagyis a szerelmes vers éneklője a tulvilágon hangjának csuf elváltozásával bűnhődik.

Mihályko János "Hét prédikáció"-jában már úgy fejezi ki eme költészet lebecsülését, hogy inas szájában adva beszél róla, leplezetlen underral: "Más lakodalomban és Collatióban elő áll valami szentelen later Inas, és akar minemű faytalan, botránkoztató, v i r á g é s s z e r e l e m é n e k e k e t nagy terok szóval és szentelenül énekel." ⁴²

Miskolczi Csulyak István egyházlátogatási jegyzőkönyveiben /1629./ szintén bűnnek tartja: "Az mester... az szécsi vargákkal virradatig itta az pálinkát. Hogy meg nem marasztották másik

esztendőre, az schola ablakát eltörte, az mázolászt levakarta. Vasárnap után való éjszaka hogy bucsut adtak neki, együtt is másutt is ivott, az parochia ablaka alatt megállott, és ott s z e r e - l e m é n e k e t mondott." ⁴³ Nem első adatunk arról, hogy rendszerint mulatozások közben, pityókás állapotban hangzanak el dalek melyeket több korabeli szerző virágéneknek nevez. A fenti idézetben szereplő emberünk - Homonnai hajduihoz hasonlóan - ugyancsak nem lehetett híján a humornak, ha éppen parokia alatt énekelt virágéneket, "elázott" állapotban. Nótája - elképzelhetjük - trágár, parázna, bűnös ének lehetett - virágének. Nézzük csak meg, milyen bűnök közepette beszél erről Kepcsányi Márton:

"Veltále kérkedékeny, hazug, tettető.

Bosszantó, hizelkedő, szentelen trágár.

Chufelő, rágalmazó, szitkos, átkos.

Faitalan szerelem énekben gyonyerkodo." ⁴⁴

A lelki számvetésről c. fejezetben írja ezt, ahol mintát szolgáltat a gyónás előtti lelkiismeret-vizsgálathoz, s a szólással kapcsolatos bűnöket elemzi. Találkoztunk már hasonlóval Telegdi Miklós "Agendarius"-ában is. S hogy a papeknál maradjunk, szólaltassunk meg egy erdélyi ortodox püspököt, Geleji Katona Istvánt. "Az Isten dítsoittetesének modjairól való ajánló levél"-ben kikel a "testi énekek" ellen: "az later parazna énekekkel az elmének fülei megundokittatnak", s "amaz tisztátalan szerelemről írt pajkos énekekkel" szembeállítja a "lelki énekek"-et, azaz a templomiakat: "Az Christusnak beszédé nem valami fajtalan, latrikámos fűszfa Peetának szentelen beszédé". Más helyütt azonban elismeri - nota bene! -, hogy dallamát hallgatni kellemes: "Devotionak szeszétől által veretett barát tépelődéseiből összeaggatott, raggatott, k e l l e m e s v í r á g é n e k e k". ⁴⁵

Még sokáig folytathatnánk ezeket az értékes megjegyzéseket, de talán zárjuk itt be a korszak legnagyobb egyéniségének: Zrínyi

Miklósnak idevenatkozó megjelölésével. A barekk költő-géniusz ugyanis ezt a címet írta Balassi Bálint szerelmes versei elé: "Giarmati Balassa Bálint Fajtalan éneki".⁴⁶ Így nyilatkozik csupán a Viola-szerelmét zengő költő is a virágénekről: fajtalan. Nagyon fontos ez! Fontos egyrészt, mert Zrínyi korára már nagyjában és egészében véve letisztulhatott, egységesülhetett a kor véleménye, értékítélete, másrészt pedig mert Zrínyi van akkora tekintély, tartjuk őt olyan jó "szakembernek", a XVI. század irodalmát illetően, hogy véleménye akár perdöntő is lehet ebben a kérdésben.

Mielőtt azonban letennénk a garast, nem csak Zrínyi megnevezéséről, hanem a XVI.-XVII. század elején vallott közfelfogással kapcsolatosan, igen hasznosnak látszik végig pásztázni azon jelzők és kifejezések jelentésén, melyek a fentiek során a virág- és szerelmi költészettel valamiféle összefüggésben hangzottak el, a XVI., részben a XVII. században. Segítségünkre sietnek a különböző szótárak, kiváltképp a Magyar Nyelvtörténeti - és a Magyar Nely Értelmező Szótára.

Leggyakrabban előforduló megjelölés: f a j t a l a n. A MNYESZ szerint nemi tekintetben romlott, szemérmetlenül erkölcs-telen, buja egyént értettek rajta. A MNY Teljes Szótára szerint az is fajtalankodik, aki szentelen beszédekkel buja indulatát árulja el. Ide tartozott tehát a virágének is. Geleji Katona a szemérmét mutogatót nevezi fajtalannak, a Virginia kódex pedig a "kuruak es rutsagos paraznak" jelzőjeként használja.⁴⁷ Ugyan-csak közkedvelt a virágének h i t s á g o s, hijságos voltának hangoztatása. Czuczor-Fogarasi MNY Szótára szerint esztelen, hív-ságos; a hívság pedig a hiusággal azonos jelentőségű, melynek eredeti értelme: üresség, fegyatkozás, haszentalanság. A MNYTSZ két jelentését ismeri: esztelenség, hiuság. Bornemisza így használja: "kinek szája hitságos dolgokat beszél". Vagyis: akik ezzel a szóval jellemzik a virágéneket, azok hasztalan, felesleges vel-tát, világi, hiu dolgokat bíró tartalmát hangsúlyozzák. A b u j a

szó jelentése nagyjából ugyanaz ma is, mint néhány száz évvel ezelőtt - legfeljebb akkor sokkal erősebb értelemben használták. A MNYÉSZ így definiálja: olyan személy, akiben az átlagosnál jóval erősebb a szeretkezésre irányuló nemi ösztön. Szenczi Molnár Albert a fajtalan szóval párosítja, Méliusz-Juhász: parazna buya aszszonról beszél, Madarász Márton pedig így használja ige alakját: "Esztelen szerelembel magoknak összejönnek és bujálkodnak." A l a t o r szó sem ritka terminus technikusa a virágénekeknek. Bűnös szerelmi viszonyt folytató, kicsapongó személyre - rendszerint férfire vonatköztatták, akit egyébként még olyan illusztris jelzőkkel is illettek, mint parázna, kurafi, szerető. A szót Méliusz-Juhász a VI. parancsolat ellen vétő nőszemély megnevezésére használja: "later, parazna aszszon." Pázmány Péter a bűnös szerelem megbélyegzésére: "later társa volt Luthernek az apácza, ha házasság nem lehetett közöttük, later társának kellett lenni, Comenius csak így: "kurválkodó later", másoknál pedig még: "latort vagy ágyast tart" /Szathmár-Némethi Mihály: Dominica.1675./ és: "Szelgale leanyokkal valo latorkodas" /Meneszlai András: Apologia 1588./ - formában szerepel. A Ballagi-féle szótárban igei alakjának jelentése: egy vagy több nővel törvénytelen szerelmi viszony fenntartása. A megnevezés speciális jelentősége, hogy ebből a szóból származtatjuk a virágénekek egyik típusának: a vagans virágénekeknek elnevezését. A latrikanus terminus ugyanis a later: latrunculus - femin: latruncula = női later, szajha származtatással válik érthetővé! Bod Károly foglalkozik a latrikánus szó jelentésével, megállapítva, hogy Balassi: Az Cortigianáról, Hanuska Bud^uaskionkáról szerzett költeménye latricanus szerelmes vers: virágének! ⁴⁸ A p a j k o s szó is divatos jelzője a virágénekeknek. Egyik jelentése: kétértelmű, sikk^mlós; pajzán megnyilatkozás /MNYÉSZ/. Pajkosnak nevezték adomákat, beszédet, dalt. A drasztikusabb megjelölések használják még a trágár és parázna szavakat. T r á g á r: a szemérmet durván, közönséges módon sértő

szóbeli vagy írásbeli megnyilatkozás; obszcén, ocsmány viselkedés /MNYÉSZ/. Méliusz-Juhász "tragar hazug latroc"-ról, Pázmány "részeges, cselcsap, tragar ember"-ről beszél, mások pedig: "paráznák, kit nyelvuek, trágárok", "rothatt beszédu nyáladék tragarok" összefüggésben használták a kortársak közül /MNYTSZ/. Világosan látható tehát, a fent kiragadott szavak legtöbb esetben a paráznaságra vonatkoztak. Most már csupán az hiányzik, hogy meghatározzuk magának a p a r á z n a szónak XVI. századi értelmezését. A MNYÉSZ szerint: "Olyan személy, aki erkölcstelen nemi életet él, bujálkodó... r é g e n: aki házasságtörést követett el". A MNYTSZ értesít róla: a Jordánszky-kódexben "ha feleség massal hazaskodandic, paraznalkedic", Apáczai Csere Jánosnál: "A paráznaság az, miden oly személyek bujalkodnak, kiknek avagy csak egyike kötelbe vagyon". Fontos ez a distinctio, mert később már kiszélesedik értelmezése. A XVI. században tehát csupán a házasságtörésre vonatkozott, ami akkor igen nagy bűnnek számított. Parázna dalok voltak tehát az albák is, szeretőiktől hajnalban távozó lovagok énekei, s parázna volt a soproni virágének, mely ilyen albaszerű bucsuzó lehetett! Émlítsük még meg - inkább csak a részleges teljesség kedvéért - a többi jelzöt is az MNYTSZ alapján. T i s z t á t a l a n - "a tisztátalanság a mostani világban nem szurdék-vétek, hanem himes és varrett ágyokban fodzik"; U n d o k - "undok paráznaság"; s z e m t e l e n - "szemtelen tisztátalan aszszonyoc". Vagyis lényegében ezek is a paráznasággal kapcsolatosak!

Ha tehát csupán a kor véleményét tekintjük - a fent összegyűjtött anyag alapján - determinansnak a virágének tartalmi meghatározásánál, akkor meglehetősen egyértelmű az a megállapítás, miszerint erkölcstelen, főleg házasságon kívül divott szerelmi viszonyról éneklő, egyházilag elítélt szerelmi költészettel állunk szemben. Mielőtt azonban tovább mennénk, talán nem lesz

érdektelen megnézni a virágének szó jelentéseit. Erdélyi Pál gyűjtötte össze őket: cantio, cantilena, hymnus, psalmus, carmen, musica, poema; versus, nota, melodia, rithmus - ilyen kiterjedt, sokféle elnevezés mögött szerepelt tehát. Ugyancsak Erdélyi szedte csokorba az ének szó összetételeit is, a MNYTSZ alapján: halot ének /monodia/, sirének, torének /naenia/, szerelemének /lascive carmen/, párosének /versus alterni/, históriás ének /historia/, zsoltárének /psalmus/ és végül virágének. Az ének szó tehát - szögezi le - régi szava nyelvünknek. Budenz egyezteteti a finn és a lapp szavakkal, ősi eredetet bizonyítva.⁴⁹ A virágének szó jelentése azonban korántsem egyszerű kérdés! Kodály Zoltán azt mondja, hogy a nép e szót nem ismeri. A Czuczor-Fogarasi szótár szerint régen egyszerűen világi éneket, dalt értettek rajta. /pl. Pázmánynál/; a Radványzky-kódex a kölem-kölem féle szerelmes versek közé sorolja, Bogáthi-Fazekas pedig - mint láttuk - egészen másra gondolt. A MNYESZ - közelíti meg legjobban jelentését, amennyiben a régi magyar szerelmi költészetet, illetve ennek műfaját nevezi virágéneknek.

A virágének definíciójának meghatározásához nem érdektelen a virág szó jelentése sem a korabeli szépirodalomban. Érdekes összehasonlítási lehetőséget kínál Enyedi György "Gismunda és Gisquardus" - a két kiadásának - méghozzá közeli időpontban: 1577. ill. 1582.; tehát a szavak jelentése a két kiadás között nem igen változhatott, alakulhatott - összevetése. A szöveg ugyanis nagyjából megegyezik, apróbb eltéréseit vizsgálva viszont találunk olyan sorokat, ahol az egyik kiadásban a szimbolikus értelemben szerepelt **v i r á g** szó helyén a másik kiadás parallell részében más, feltehetően a virág szóval azonos értelmű szó található. Az egyébként 1574-ben keletkezett széphistória két kiadásának megfelelő sorait így összevetve a következő fontosabb párhuzamokra bukkanunk:

Nem sok mulatsága lőn
G i s m u n d a n a c

Nem lőn ehhez késedelme
v i r a g n a c

El árulta neuemmel
i a m b o r s á g a t

Hűségénec el árulta
v i r a g á t

Meg böczöluen i f i -
u s a g á t időmnee

Meg beczüluén v i r a -
g á t az üdőnee

A többi előforduló "virág" szó mindkét kiadásban azonos. Virágnak nevezik tehát Gismundát, de általában az ifjukert, a fiatalságot, sőt egy helyen a jámborságot is. De kiterjedt köre van a virág-szimbolizmus használatának más XVI. századi emlékeink alapján is. Jelenti a s z é p s é g e t:

Mert az idők miként folyó vizek mulnak

Az ifjuságnak is virági elhullnak.

jelenti a s z e r e t ő t:

Az virág így szól viszontag szeretőjének

kiterjedten használják a női nemre; jelenti Szűz Máriát

Szűz Mária ez a tengeri szép csillag, szép gyenge virág
vagy általában a s z ü z e k e t:

Ime az várasból mostan el-kijőnek

A szüzek virágok az kutra meríteni

jelent t i s z t a e r k ö l c s ö s leányt:

Katerina, ki nemes virág

használják c s i n o s l e á n y o k megjelölésére, félre-
érthetetlen pikantériával

Bika hátán egy szép leány ul vala

Crete fele Bika leánnyal ul vala

Sok jószagu virágh az Reten vala

sőt u t c a l á n y, k u r v a értelemben is:

Szerzém

Táncnótára egy kisdéd énekben,

Az másfél ezerben

Es nyolcvankilencben,
Hogy bécsi virág juta eszemben.

A virág szó használata tehát igen széleskörű, s azt kell mondanunk, valószínűleg ugyanilyen sokrétű lehetett a virágének szó jelentése is. Ez természetesen megnehezíti egy átfogó definíció megfogalmazását, éppen ezért inkább azon leszünk, hogy fogalmi körét - a tőlük telhető legnagyobb körültekintéssel - megrajzoljuk. Ebben a törekvésben természetesen alapvető támaszunk a kortársak véleménye, magatartása, melyből kiderül:

1./ a virágének mindig szerelmes vers volt;

2./ általában trágár, fajtalan, parázna éneket értettek rajta. Legalábbis egyik típusán, s erre vonatkozik a kortársak zömének megjegyzése, mégpedig két okból:

a/ ezek lehettek többségben a XVI. században /amit a szövegtöredékek is bizonyítanak/

b/ és ezeknek volt kifogásolható, azaz megjegyzésre - éppen erkölcsi elítélésük szempontjából - alkalmas szövegük, melyekkel így felkeltették a kor irodalmának figyelmét.

Ennyit állapíthatunk meg az eddigiekből. De a XVI. századból fennmaradt szövegek más típusu virágénekek meglétéről is tanuszkodnak. A továbbiakban leszögezhetjük tehát, hogy

3./ a fent említett vagans, u.n. latrikanus virágének mellett a virágének-költészet udvari típusa is divott, mely témáját más világból: az udvariaskodó, léha környezetből, ráérő szépasszonyok miliójából veszi. Stilusát sem az a nyers erotika, inkább a finom, ravaszabb, nem egyszer álszent, gyakran naiv pikantéria jellemzi. Ezek az udvari virágénekek - az előző vagans-latrikanussal együtt - a n e m e s s é g soraiban éltek.

Volt azonban a virágének-költészetnek egy népi, f o l k l o r i s z t i k u s ága is, mely távol esett a nemesi udvar költészetétől. Egészséges népi hangvétel, szűkebből pedig a virág-szimbolika jellemezte. S hogy ezen két utóbbi csoport - az udvari és folklorisztikus - miért

nem tükröződik a kor irodalmi életében, arra könnyen válaszolhatunk. A népköltészet ekkor még igen távol esik a hivatalos irodalomtól - Sylvester János is magyar nép alatt lényegében magyar nemességet értett! Ami pedig az udvari virágének-költészetet illeti, köztudomásu, hogy csupán Balassi Bálint korában kezdi meg harcát a hivatalos irodalomban való elismertetéséért, így aztán cseppet sem meglepő, ha derék prédikátorainkat és a tudós irodalmi szaktekintélyeket meglehetősen hidegen hagyta ez a senkinek sem ártó, számukra közömbös líra. /Persze az is elképzelhető, hogy egyszerűen nem tettek különbséget a szerelmes vers ezen két típusa között, hanem - éppen szerelmi témájuk alapján - egy füst alatt elítélték őket./ 50

Összegezve az eddigieket, megállapíthatjuk: a virágének megtalálható a folklórban éppugy, mint a nemesség soraiban, éppen ezért - bár tartalmilag, formailag különböztek egymástól, más-más alkalmakkor is használták őket - nem lehet egyik vagy másik fajtáját külön vizsgálva a virágének-terminust, csupán valamelyikre állandósítani. A virágénekekkel foglalkozó irodalom ugyanis - mint említettük - lényegében két táborra polarizálódott: vagy csak a népi válfaját ismerik el /Erdélyi Pál az iskola "apostola"/ vagy kizárólagosan a nemesit. /Gerézdi Rabán/

Dolgozatunk célja megtalálni a középutat, melyet a helyes álláspontok és a konkrét, eredeti tényanyag határoz meg, hogy megszüntessük a fenti kettősséget, ami mindenképpen gátja egy egységes kép kialakításának. Csomasz Tóth Kálmánnak kell igazat adnunk: "A virágének elnevezés különben nem jelentett szükségszerűleg népi éneket, népdalt, a mai értelemben vett parasztdalhoz hasonlót. Irodalmi műfaj volt; anyagában a szerelmi éneket szerzeni merészülő írói rangú költők és szerényebb énekmondók versei mellett nyilván egészen népi hangvételi darabok is szerepeltek, ahogy a XVII. század óta fennmaradt emlékekből is láthatjuk." 51

Célunk tehát: egységes koncepcióba fogni a népi és nemesi eredetű virágéneket!

Igen fontos leszögeznünk továbbá, hogy a virágénekek szerelmes versek. Ezzel ugyanis kizárunk olyan szövegeket és elképzeléseket, melyek csak zavarnák az igazi virágénekekről alkotott nézeteink letisztulását. Ez a tézis lehetővé és szükségszerűvé tesz néhány szelekciót. Először is Erdélyi Pál 1899-ben írt tanulmányára gondolunk. A szerző szorgalmasan összegyűjti a virágének szó jelentéseit, az ének szó összetételeit, a virág szintagmáról elmondja, hogy értelmező, az éneklés alkalmát, módját vagy tárgyát fejezhette ki, - majd így folytatja: nyelvünkben határozott virágének megjelölés van, s nem virágos ének - tehát a virág dekoratív szerepe megnő, s nem csupán díszítő, hanem önálló szerepet is kap. Feltűnő nyelvtani jelenség - most figyeljünk! - a virág emberként való felfogása...⁵² stb. Majd alább még meg is dicséri virágénekeink megbízhatóságát a népi botanikában az "A viola akkor nyílik, Mikor reggel harmatozik" - általa virágéneknek nevezett népdalra hivatkozva! Erdélyi itt - több értékes megállapítása és kutatása mellett - elkövette azt a hibát, hogy rossz alapon tett különbséget virágének és szerelmes vers között. A virág szó puszta alaki megjelenésére vadászva haladt végig régi irodalmunkon, s ahol megtalálta, máris virágénekekről beszélt. Így persze ezek tartománya lényegesen kibővült, s bennük csak feltűnő nyelvtani jelenségnek számított a virág emberként való felfogása, a virágszimbolika, jóllehet csak ez az, mely - szerintünk - a virágénekek körébe vonja a virág szót tartalmazó verseket! Ahol nincs meg a virágnak kötelezően ember-jelentése, és ráadásul még nem is szerelmes vers, nem lehet virágének - koncepciónk szerint. Így tehát nem tartozik ide az Erdélyinél idézett: "A viola akkor nyílik" stb. kezdetű népdal, de nem vehetjük figyelembe az Eckhardt Sándor által utolsó virágéneknek nevezett

"Virágok vetélkedése"-t sem.⁵³

Talán nem felesleges szószaporítás röviden kitérnünk erre a kérdésre! Gerézdi Rabán említett tanulmányában - igen helyesen kihagyta Eckhardt szövegét a virágénekek közül, említést sem téve róla. Kardos Tibor azután elmarasztalja ezért Gerézdi Rabánt - könyvéről irt értékelésében.⁵⁴ A köztük levő controversiot pedig - mely tehát akörül keletkezett, hogy a szóbanforgó szöveg virágének-e vagy sem - éppen maga Eckhardt döntötte el, még 1930-ban /!/, amennyiben saját maga cáfolja meg a virágok disputájáról szóló azon magyarázatot, mely alapján esetleg a virágénekek közé sorolhatnánk a kérdéses éneket! Arról van ugyanis szó, hogy Ipolyi Arnold és Vikár Béla ugy értelmezték énekünket, mint a legrégibb költésünkéből valót: a pogánykori tűz és szerelemünnep maradványát, s ezt a szöveg tartalmával /keresztényellenes szín/ és alakjával /betűrim, párhuzamosság, rimtelen sorvégek/ bizonyították. A következtetés - a szerelemünnepel való összevetés - lehetővé tenné, hogy - ha nem is minden vita nélkül, de kétségtelenül némi joggal- esetleg virágéneknek nevezzük a virágdisputát. A-z Ipolyi-Vikár féle magyarázatot azonban maga Eckhardt cáfolta meg, bebizonyítva, hogy az ének a keresztény középkor irodalmából keletkezett, s csak véletlenül - szótárosítással - került a szentivánnapi szokásokhoz /ez t.i. a pogánykori tűz és szerelemünnep megfelelője/; minden bizonnyal Sedulius Scottus: De rosae liliique certamine című munkájának középkori rimes dalformára való átdolgozásából származik.⁵⁵ Így a mi szempontunkból lényegében saját maga cáfolta meg azt az egyébként csekély valószínűséget, ami a virág-vetélkedőt virágéneknek minősitené - miközben népénekünket vigyázatlanul utolsó virágéneknek nevezte!

Láttuk tehát, mely osztály, ill. osztályok művelték a virágének kultuszát. Megpróbáltuk körülírni fogalmi körét is, így már mind-

össze két premisszánk maradt: a virágénekek kialakulásának története és terjesztőinek, éneklőinek meghatározása - hogy rátérhessünk magukra a virágénekekre. Először tehát a terjesztőiről, hiszen itt némileg könnyebbnek látszik a dolgunk!

Falvi Zoltán három énekes-figurát különböztet meg honi földön a tárgyalt időszakban: 1./ a magyar eredetű r e g ö s 2./ a szláv nyelvből jövevény-szóval jelölt i g r i c és 3./ a francia-latin származékú j o k u l á t o r. Számunkra ez utóbbi a legérdekesebb. Az elnevezést Du Cange szerint a XII.-XIII. századi Franciaországban "mübolond"-féle, "énekes"-féle értelmezésben használták, komolyabb jelentése pedig a bűnös mulatozások és dorbézások alkalmával a hivatásos szórakoztató énekesekre vonatkozott. A budai zsinat el is ítélte őket 1279-ben! Korompay Bertalan jegyzi meg róluk, hogy a XIV. század közepén - elvegyülve a nemzetközi jogleurókkal - teljesen elzüllöttek. Szabolcsi Bence viszont kettős átalakulásukra utal: egyik ágon a mulattató jelle került előtérbe, míg a másik társaság szerepe egyetlen hangszerre korlátozódott - s ezekből lettek a siposok, hegedűsök, lantosok.⁵⁶ S hogy mi éppen a jokulátorokat akarjuk megtenni a virágénekek hordozójául, a következő megoldással magyarázzuk: 1./ feltűnően nagy a hasonlóság a virágénekek témája és a jokulátorok repertoárja között; mindkettőt azonos szemszögből ítéli meg és el a kor hivatalos állásfoglalása 2./ Jokulátorok műve a körmöczbányai táncszó. 3./ Végül egy XVI. századbeli virágének kezdősora - "Hegedűsök, néktek szólok, meghallgassátok..." - félreérthetetlen felhívás a jokulátor-utódok felé: figyeljétek jól, most a ti nótátok következnek. Jegyezzétek meg alaposan, hiszen nektek kell majd tovább adnotok! A szöbbanforgó hegedűsök - a lantosokkal és siposokkal együtt - a jokulátorok leszármazottai, s így joggal tételezhetjük fel a témaközösséget a jokulátorok és hegedűsök énekében. Persze terjesztésre nemcsak a jokulátorok

voltak hivatva. Csomasz Tóth Kálmán rámutat, a virágénekek, pajkos, vagy hajdu nóták dallamait éppugy, mint a kortársak és az egyház által nem kifogásolható dalokat, illetve ezekhez a mintákat, a nemzetközi vándordallamanyag "irodalom alatti" rétegéből merítettük. S hogy kik merítették? A sokféle népelemből álló hivatásos szegénylegények, vagabundus elemek, akik abban az időben szinte az egész Európát bekóborolták. Ezek hozhatták tehát a dallamokat, melyeket a "korcsmákon avagy egyéb zabáló gaz helyeken" énekeltek, s melyek ellen az egyház és a hivatalos irodalom oly nagy hévvel tiltakozott.⁵⁷

Sokkal nehezebb viszont a virágénekek történeti fejlődésének illetve kialakulásának kérdése! Itt - sajnos - nagyobb szerephez jut a fantázia, minthogy az írásos emlék igen kevés, szinte semmi, mely dokumentálhatná a virágének feltételezett létrejöttének etapjait. Meglehetősen súlyos e tekintetben az osztály-meghatározás. Abban az esetben ugyanis, ha csupán egyetlen társadalmi csoport privilégiuma lett volna, úgy jelentősen leszűkíthetnénk a problémát. Rámutattunk azonban arra, hogy énekünk a nép körében éppugy népszerű lehetett, mint nemesi használatban, s bár tény, hogy több szempontból is különbözött egymástól a nemesi és népi virágének, kialakulását illetően ez vajmi kevésbé járul hozzá a kérdés megoldásához. Erdélyi Pál, aki a virágéneket tisztán népzenei anyagként értelmezi, mindössze annyit ír erről, hogy a virágéneket elsősorban a közszájon forgó népies lírában kell keresnünk, a hivatalos irodalom meghamisította vagy elhagyta. Sajnos azonban nem írták le, ezért az állandóan szájról-szájra járó virágének változott. Forrását egyrészt régi világi líránk XVI.-XVIII. századi kéziratok gyűjteményeiben, másrészt népköltési gyűjteményeinkben találjuk meg.⁵⁸ Csupán ez, bizony édeskevés, hiszen nem sokat mond számunkra, s ráadásul teljesen nélkülözi a bizonyítékokat.

Sokkal nagyobb koncepciójú Kardos Tibor fejtegetése, melynek tartalmi kivonatát - rendkívüli érdekessége és nemkevésbé színes fantáziája miatt - nem haszontalan dolog ide írunk:

Már a magyar lovagkirályok alatt kiteljesedik a virágszimbolika: a virág lesz a szerelmes teste, lénye, ez lesz a neve is. Virágátnyujtással történik a vallomás. Ennek a kornak leghíresebb goliárdikus versgyűjteménye a Carmina Burana, melynek kéziratában két gyöngéd ifju: a fiu bíbor, a leány tengerzöld ruhában szerepel, a képen pedig - mi sem természetesebb - a fiu virágot nyujt át kevesének: "Virág, vedd e kis virágot stb." szöveggel. Csak néha egy-egy virágfajta, - mint pl. Rosa - a szerelmes neve, rendszerint csupán ennyi: virág /Flos, Flora, Florula/. A goliárdok trubaduroktól vették a rejtőnév módszerét, s magát a rejtőnevet: a virágot is. Itt jegyezzük meg, hogy az első trubadur az Imre király udvarában járt Piere Vidal, aki Konstanza királynő szépségéről írt szerelmes éneket. Ugyancsak Konstanza volt, ki magával hozta Gaucelm Faidit is, aki ugyan rossz énekes, de annál jobb muzsikus volt - melódiáit, chansonjait J.-B. Bech szedte össze. Reánk maradt Esztergomban írt siratóéneke Ő. Richárdról is. A francia hatás megmarad Endre király második felesége, Courtenay Jolán néven. Most a goliárdok szállítják a mesés történeteket. Ez adja a megoldását pl. a Toldi-monda francia megfeleléseinek a chanson de geste-ekben, vagy a Rutebeuf-versek és a magyar hegedős Bebek Ferenc szerzeményei közötti megfelelésekhez. 59.

De térjünk csak vissza Kardos Tibor fejtegetéséhez, annál is inkább, mivel érdekes dolgot mond számunkra! A goliárd költészet - folytatja - e l d ö n t i a m a g y a r v i r á g - é n e k r é g ó t a h u z ó d ó p e r é t! A magyar kultúra sokat szívott fel az egyházi műveltségből, a kialakult új stílus visszahatott a népi jellegű ősi költészetre, s felemelte azt. Ez

herceg", Béla, aki mint király: "Flos Ungarie". /v.ö. Blanchfleur-monda!/ - Tehát a Sittichi Rimes Krónika, a már tárgyalt góliárd költészet nyomán "egy határozott költői maniera kezdett kialakulni" - olvassuk ^{aválk} ~~tehát~~ Kardosnál -: a m a g y a r t a v a s z d a l, mely a kedvest éppugy virágnek nevezi, mint a góliárd-költészet. Ez utóbbival párhuzamosan aztán elterjed a virágsszimbolika vallásos variánsa is, főleg Salamon "Énekek éneke" alapján, melynek terjesztője Szent Bernát, a ciszterciták alapítója. Így válik a rózsza a türelem, a szenvedés; a lilium a tisztaság; a viola az alázatosság /pl. egy apátnő neve így: Viola!/ stb. szimbolumává. T e h á t Kardos konkluziója: a XV. század végéről származó első kétségteljesen bevonhatatlan virágéneket a XII.-XIII. században virágzó g o l i a r d - k ö l t é s z e t, majd a XIV. s z á z a d b a n - részint ennek erős hatására kialakult - m a g y a r t a v a s z d a l előzte meg.⁶⁰

Ugyancsak a lovagkorban keresi a virágének gyökerét Rapaics Raymund. A szerelmi virágnyelv alapjait a lovagkor költői rakták le. "A szerelmi dal - írja - mely gyakran használja a virágsszimbolika képeit, tulajdonképpen szintén a lovagkorban gyökerezik, csak hogy akkor nem a kispolgári, hanem a lovagi körnek volt dala ahogy irodalmi nyelven mondjuk: virágéneke." A középkor első felében a virág Krisztust vagy Máriát jelenti, a lovagkor az imádott nő jelképévé teszi a Madonnán keresztül. A virág szó nálunk is mint női név maradt reánk legrégibb oklevelekben. A virágének azonban csak a reneszansz nagyobb erkölcsi szabadságával gazdagodott, s ekkor lett irodalmivá Balassinál. Az ellenreformáció szerint ismét morális tartalmat igyekezett önteni a virágsszimbolikába. Így keletkeztek az erkölcsbotanikai művek, Lukás Martini Der christlichen Jungfrauen Ehrenkränzelein c. munkája alapján, s jézustársasági szerzetesek tollából. Itt Martini husz növényt sorol fel, mindnek erkölcsi tartalmat adva... stb.⁶¹ Gerézdi Rabán a kolostori irodalomban véli megtalálni a virágének előz-

igazolandó, példát hoz fel más európai népeknél lejátszódó hasonló folyamatra: így megemlíti az északportugál nyelv alakulását a középkori egyházi befolyás idején. Itt a szerelmi dalt "Cantica de amigo"-nak nevezik, ami lehet táncdal, hajnaldal, zarándokdal, barcarola - s tehát sokféle. Itt egy rejtőnév: "a barátom" megszólítás lett modorra, s ettől nevezték el egész középkori latin költészetünket. A virágéneknél azonban nem ilyen egyszerű a fejlődés útjának követése, hiszen még Itáliából is csak az 1250-es évektől maradtak költői emlékek különféle jegyzői iratok között - s nálunk az ilyen természetű soproni virágének vagy körmöczbányai táncszó is csak a XV. század végéről, ill. a XVI. elejéről való. Ezek t.é. az első olyan emlékek, melyek határozott virágsszimbolikát mutatnak. Sajnos azonban igen nagy a távolság a goliárdikus költészet virágzása /XXII.-XIII.sz./ és az első kétségbevonhatatlan virágének /XV.sz.vége/ között: több, mint két évszázad. Felmerül tehát a kérdés: vajon lehet-e kapcsolat köztük. Bizonyíték kellene a goliárdikus költőtípus és költészet fennmaradására, továbbélésére, ha már virágéneket előbből nem tudunk datálni. Az ijesztőnek tűnő szakadékot véli áthidalni Kardos Tibor a XIV. századra hazai földön kialakult mitikus figurából, a *g a r a b o n c i á s d e á k b ó l* való kiindulással. Erre az énekes, esőjós, íródeák hypohonderre enged következtetni a magyarországi Klingsor mester mondája /énekes és csillagjós volt egyszemélyben!/, sőt az is, hogy már az 1200. körül keletkezett bencés kéziratban találunk egy asztrológiai jóskereket /Pray kódex./ Ujabb bizonyíték az udvari költészet stílusára pedig egy heiliger kreuzi cisztercia verses krónikája a magyar udvari életéről, a királyi családról, melyben a virágének nyelvén írja le táborozását nyáridőben a királyi udvarral: "Tbi flores legimus - Et rosam aestivalem". Ugyanitt virágsszimbolikán keresztül mutatja be a királyi család tagjait: "A liliumok közt legkiválóbb Béla

ményeit, mivel igen sok itt a virág szó. A római korból eredeztetve vezeti le az európai virág- és kertkultuszt rámutatva, hogy a virág szó, mely az égi szférák jelzője volt, a lovagi udvarokban ismét földi rendeltetésű lesz! ⁶² Csomasz Tóth Kálmán a vagabund elemek által behozott heterogén dallamanyagban jelöli meg a virágének helyét: "abban a rendszerezetlen és szabad tenyészetű dallamvegetációban, amit a hozzánk vetődött mindenféle idegenek és ide-oda sodródó magyarok min együttesen tápláltak, sokféle karakterű és vegyes értékű anyag burjánzott, és ez lehetett az a rezervoár, amelyből a XVI. század a maga "magyar" dallamait, illetőleg azoknak nyersanyagát és egyes újabb formamintáit is merítette. Ha pedig így van, akkor ez a forrás, bármennyire nem látszik előkelőnek, fölöt-
tebb alkalmas volt arra, hogy belőle az ösztönös módon funkcionáló magyar zenei érzék olyan továbbalakításra alkalmas nyersanyagot merítsen, amely a magyar zeneiséget, ha bizonyos fokig oldottabbá teszi is, de lényegileg, főként pedig egyoldalú át-
alakító hatás formájában, nem veszélyezteteti. Ennek következtében, bár a XVI. század magyar dallamaiban... nem a paraszti hagyomány feljegyzéseit, vagy annak továbbfolytatását, hanem külföldi ösztönzések után induló próbálkozást, új kezdést, sokszor bizonytalan tapogatózást, sokszor egyenesen a szomszéd népektől jövő téma- és formainspirációk példáit látjuk, azt is észre kell vennünk, hogy ezek a dallamok, úgy ahogy vannak, egészen alacsony, népzenei foku és természetű csatornákon keresztül, népi jövevényként szivódtak fel a XVI. század magyar zenei életében, illetőleg a népzenei dallamokhoz hasonló módon létrejött próbálkozásoknak tekintendők!" ⁶³

Lényegében hasonló a véleménye Kodály Zoltánnak is. ⁶⁴

Ezeket a főbb elgondolásokat Klaniczay Tibor rendszerezi: A virágének, bordal és táncnóta a XVI. században burjánzik el.

1550-ig a szerelmi vers európai történetének három szála fut: 1./ trubadur, 2./ vagans, 3./ reneszansz változat. Az első nincs meg nálunk; a másodiknak, a nemzetközi latin vagans költészetnek egyik hazai anyanyelvű ága a magyar virágének, mely főleg a nemesség soraiban népszerű, a középkor terméke, s nem a reneszanszé! A kor írói nem látnak különbséget a virágének és a szerelmi költészet között, mivel a humanista retorika eszközei szinte észrevétlenül belopóztak a magyar virágénekekbe, s a z t r e n e s z a n s z k ö l t e m é n n y é a l a k i t o t t á k á t ! 3./ A petrarkizmus... stb.⁶⁵ Rámutat tehát arra is Klaniczay, hogy a XVI. század második felében a virágének átadja helyét a reneszansz szerelmi költészetnek. Ez persze könnyen elképzelhető, hiszen az ellenreformáció kialakulásával párhuzamosan lezajló folyamat természetesnek is látszik; nem beszélve arról, hogy a kor prédikátorai és tudós szakemberei a virágéneket szinte "kiszekirozták" az irodalomból. Mégis azt kell mondanunk, a fenti megállapítást nem szabad teljesen tiszta, tökéletes mederben lefutó folyamatként felfogni, mert - mint látni fogjuk - maradtak fenn a XV. század második felétől is olyan emlékek, melyek a Venusról és Cupidóról szóló szerelmi énekek elítélését tartalmazzák. Ami persze cseppet sem mond ellent a XVI. század második felétől valóban lezajló tendenciának, a virágének reneszansz szerelmi költeménnyé való átalakulásának.

„Mind a virágéneket, mind a reneszansz szerelmi lírát - írja Klaniczay - a nemesség teremti meg.” Ismételten rá kell azonban mutatnunk, hogy él a népi változat is. Annak ellenére, hogy tagadnánk a nemesi réteg döntő szerepét műfajaink kialakításában. Olyan folyamatot kell tehát ^{képeztük} elvitatnunk, melynek során a jórészt nemesi közvetítésen keresztül hazánkba jutott európai dallamok - főképp deákok közvetítésével - eljutnak a

nép közé, illetve már eredetileg is - mint ahogy Csomasz Tóth Kálmán jelezte - népi jövevényekként szivódnak fel. Az előző variánsnak szép példáját publikálta Csüry Bálint; közölve több magyar népdalnak is eredeti latin megfelelőjét, egynek pedig a teljes szövegi összehasonlítását, bebizonyítva: az európai dal igenis eljutott már tárgyalt korunkban a népi rétegekhez! ⁶⁶

III.

Ezek után pedig következzenek a XVI. századból ránkmaradt virágénekek. Előljárójában csak annyit, ezuttal nélkülözzük Ballassi Bálint szerepét. Hogy miként használta fel a kor szerelmi énektermését, hogyan hatott vissza működése korának szerelmi lírájára, és mint művelte ő maga is a virágéneket - Gerézdi Rabán dolgozta fel sokat idézett tanulmányában. Alább tehát arra szorítkozunk csupán, hogy azt a kevés lírai emléket, mely számunkra a XVI. századból fennmaradt, a már említett rendszerbe foglalva közöljük.

XVI. századi virágénekeinket tehát három nagyobb csoportba osztjuk:

- 1./ vagans-latrikanus
- 2./ udvari tipusu virágénekekre.
- 3./ népi-folklorisztikus

Legtöbb szövegünk természetesen az első típusból való, hiszen - mint említettük - kifogásolható tartalmuk miatt velük foglalkozott előszeretettel a kortársi hivatalos irodalom, s így ezek maradtak fenn leginkább írásos formában az utókorra. Vegyük tehát először a vagans-latrikanus virágénekeket.

1./ Kronológiailag legkorábbi emlékünknél a soproni virágénekek. Sopron sz.Kir.város levéltárában a 2989. számú hántyakötésű könyv fedőlapján találta Házi Jenő. Fölötte név áll: Hanus von Khamersperg - feltehetően azonos kézírás - sal. Ez a név megtalálható még a soproni városi levéltár kö-

zép kori bejegyzést tartalmazó könyvében is /Lad.IX.et 1.nr 2 e NB..11.lap/, tulajdonosa pedig 1492-ben egy házsal rendelkező polgár volt Sopronban. Igazi neve: Tütvogel János, s csupán származási helye miatt nevezték Kammersbergnek. A név, ill. a virágének írása azonos kéztől: Gugelweit Jánostól származik, akiről 1489-ben annyit tudunk, hogy városi jegyző, de 1495. XII.hó 9-től már néhaiként szerepel. Mivel elődje: Steck János, még 1487-ben is jegyző, így a virágének leírásának valószínű ideje 1495-ig bezárólag: az 1490-es években lehetett! ⁶⁷ Reánk maradt szövege a következő:

Virág, tudjad, tőle^d el kell mennem,

És te irtetted kell gyászba öltöznem.

Csupán ez a két sor tehát, egy feltehetően hosszabb virágénkből, melyeknek végén páros ragrim található, szótagszám-elosztása 10,11. S minthogy töredékkel állunk szemben, természetesen nem volt egyértelmű az utókor állásfoglalása sem. A találgatások többféle verziót gyanítottak: Kodály Zoltán ének-ref-fénnek vélte, ⁶⁸ Kardos Tibor ebben is táncdalt látott, ⁶⁹ Gerézy di Rabán pedig albaszerű szerelmi bucsuzónak nevezte. ⁷⁰ Mindenesetre az utóbbi látszik legvalószínűbbnek, miután ezt támasztják alá a bejegyzővel kapcsolatos mellékkörülmények is: Gugelweit minden bizonnyal ifju házaspár vagy legalábbis szerelmes vőlegény korában írhatta, hiszen tőle való még az "amor vincit omnia" bejegyzés is. Ez a 4/3-as osztású vagans hetes pedig arra enged következtetni, hogy szívesen idézgette a vagans típusú szerelmes szövegeket. S hogy virágénkünk ilyen lehetett mutatja a benne fellelhető "virág" megszólítás. Megfigyelhető ugyanis, hogy a vagans virágének csak csupán így szólítják a kedvest: virág, míg az udvari típusúak konkrétan megnevezik ennek fajtáját: pl. Rózsa, viola, stb. Egyébként meg kell jegyeznünk, az albákban és a hozzájuk hasonló hajnali szerelmes

bucsudalokban más népek is előszeretettel használják a "virág" gal vagy valamelyik virágfajtaival történő megszólítást. Így Otto Schell kezembe került Das Volkslied című munkájában talál-
tam a német Vilmar valamelyik u.n. abschiedslied-jét, ahol az "ein Blümlein Vergissnitmein" és a "das Blümlein, das ich meine" epitheton ornansokat használja, ami jó példa a "virágom" megszólítás, és az egyik szerelmes ifjút jelképező virágfajta-
val, jelen esetben a nefelejccsel, való megjelölés használatá-
ra. Persze az első pillantásra meglepőnek látszik, ha ezt a gyengéd szerelmi bucsuszöveget, mint vagans emléket, azonos pla-
tformra hozzuk pl. a körmöczbányai táncszóval, hiszen szem-
mel láthatóan szalonképesebb példány, mint a drasztikus kifeje-
zésekkel sem fukarkodó, izig-vérig latrikanus körmöczbányai
rokona. Ha azonban tartalma mögé pillantunk, s arra gondolunk,
hogy énekünk olyasfajta lovag repertoárjából származhat, aki
szerelmesével nem sokkal azelőtt éppen a házasságtörés aktusát,
gyakorolta, egyszeriben érthetővé válik, ha a soproni töredéket
is a kor prédikátorai által üldözött vagans-liránk közé sorol-
juk. Maga a szöveg tovább élt már saját korában; Balassi
Bálint: Eregy édes györöm című versének "szivem is érte ölte-
zett most gyászban" sora félreérthetetlenül utal arra, hogy
a szív gyászba öltöztetésének motivuma divatos lehetett kora-
beli szerelmeseknél. Dallamára vonatkozóan sajnos, semmit sem
tudunk, mivel a XV. és XVI. századbeli liránk zenéje mindezi-
deig nagyjában és egészében véve ismeretlen.

Kreusl János körmöczbányai jegyző tollából származik a
k ö r m ö c z b á n y a i t á n c s z ó megörökítése:

Supra agno sock fel kabla

Haza yoth fyryedt tombi catho

a te zyp palaschtodban gombosch

scharudban haya haya viragom.

1505-ben írta le ezt a virágéneket egy számadáskönyv címlapjáról

minden valószínűség szerint unaloműzésként - lehet, hogy csupán emlékezetből -, mindenesetre tény, még más haszontalan dolgot is oda-firkantott a címlapra: pl. *Pena socios habens infuriosa est minus*. A könyv címe: "1505 feria sexta Registrum super exactione pecuniarum vinorum orgelth et appreciationum Ciutetis Kremnicentis. In Anno Domini Millesimo Quingentesimo Quinto sub Judicio Domini Valentini Palusch." /található: Tomus I. fons 32, fasciculus I., nro 4 alatt/. Krizko Pál leírja a 49. a lapot kitevő könyv állapotát is: a papiros még ép, sárgás-fehér, a borítólapok szögletei kissé rongáltak; gyári jegye: ökörfej - szarvai közt ötszirmu rózsza 64 mm hosszú kocsánya, a szájból egy u.o. hosszú vonal nyulik ki, melynek alsó végén két-két 20 mm-nyi keresztvonás, alatta háromszög található, melyben a vonal szaruformává görbül, s három egyenlő távolban álló - a háromszög csucsait jelző - ponttal van díszítve.⁷¹ Maga a vers félreismerhetetlen vagans rokonságot mutat, különösen a "szökk fel Kabla", "tombi Kató" és "a szupra aggnő" kitételek, bár ifj. Horváth János szerint elképzelhető, hogy a középkor egyik leghíresebb provençal költeménye: Guiraut de Calanson "sirventes"-e, a nongleur-ök verses mesterségi szabályzatának versformája ihlette a költemény szerzőjét. Ezt látszik igazolni az alábbi összevetés:

Cambra juglar	Supra aggnő
non posc mudar	Szökkj fel kabla
qu eu non chan pos a mi sap	Hazajött firjed tombi
bon... stb.	Kató ⁷² stb.

A sorok hosszúsága nem egyenlő: 88757-es sorok követik egymást, és ritmusában könnyen ráismerhetünk a kedvelt kanásztáncra! Az RMKT jegyzeteiben megtaláljuk a szavak magyarázatát is. A leglényegesebbek:

Supra - ejtsd: sutra; félre vele, az aggnőnek nincs itt helye

- értelemben. Beöthy Zsolt úgy értelmezi, hogy "zsupra"

azaz égetnivaló; ez azonban helytelen.

agnó - Érdy-kódex 429.lap "az bies bájos agné"

kabla - kabola vagy kabala, ez lovat vagy kancát jelent v.ö.
ószláv kobyla

tombi - az avult tomb ige parancsoló módja stb.

A kéteshírű nőkre alkalmazott catho név pejorativ jelentésére, melynek használata a vagans lirában oly jellemző - álljon itt az Európa-csavargó Szepsi Csombor utikönyvének részlete. A lengyel Frombork városról írja: "Az Tengher partjan maghos Capitolium meszszéről megh tetzik, rossz kerítése vagyon ugyan az városnak, de az Canonic Vraim helye /nem tudom, ha Catatul félnek, avagy penig ötet féltik/ magos tornyockal és vastag kerítéssel vétetet körül..."⁷³. A Katák tehát utcalányok, kurvák; azok megszólításának zsargonja lehetett!

Felettből értékes töredékre lelt Borsa Gedeon az Országos Orvostörténeti Könyvtárban, Laskai Osvát "Biga salutis" prédikációgyűjteményének vasárnapi beszédek tartalmazó első kiadásában. A könyv 1498.I.22-én készült Hagenauban, Henricus Gran nyomdájában s hátsó kötéstábláján belülről egy kb. 240 cm²-es papír lehetett, melyből egy jelentős részt leszakítva /72 %-ot/ kb.65-70 cm²-nyi rész maradt meg. Itt található egy XVI. századi kézírással írt magyar versecske töredéke:

oltoznak be az erdő z/o/l/d?/
/.../ben .he.he.a.ho.viragy
/d?/be/?/ /.../dben,
zöld erdőben neky 1/.../
ho az piros hayn
Az ifiak kegyeseket
zag/a?/tyak. he.he.he.a ho viragy hog/.../
/.../dbe//
/...e?/ Irt viragzik az harmatol

/...a-e/k.he.he.he ho.nagy/z?.../

/.../a hogy

A hátlapon pedig ultraibolya sugarakkal való átvetítéskor ezt találták:

Ez vilagh val/.../oz/.../

he he hea ho viragy

precepit ad/.../

Mezey László közli ezt a szöveget némi átalakítással:

... öltöznek be az erdők

zöldbe...

he, hea, hó!

zöld erdőben neki...

he, hea, hó!

az piros hajnalon

az Ifjak kegyeseket

szaggatják /?/...

he, hea, hó!

virági, hog/y/ a /föl/dbe/?/..

mert virágzik az harmattól

a vagy ek... /?/

he, hea, hó!

74

Borsa Gedeon tovább elemezve megállapítja a vers lejegyzésének valószínű időpontját. Rámutat, hogy az ultraibolya sugarakkal történt vizsgálatkor megtalált rész minden bizonnyal a virágének utolsó versszaka lehetett, ugyanattól a kéztől is származik. Indokai egyrészt, hogy a papír felső széle - a merités után - egyenetlen, nincsenek belógó betűrészek, tehát feljebb nem volt írás, másrészt, hogy az első és harmadik versszakban a refrén után "viragy" szó következik, s mivel ez a páratlan versszakokra jellemző, az utolsó versszakot is páratlannak kell tartanunk! Megállapítja továbbá, hogy

a papírt teleírás után ragasztották a könyvbe, melynek bejegyzései több kéztől származnak, azonban egyik sem azonos a virágének írójával, ami igen kellemetlen, hiszen így énekünk leírásának ideje és helye homályban marad. A tulajdonosokat végignézve, látjuk, hogy a könyv, megjelenése után, hamarosan Erdélybe került évszázadokra, s minthogy a virágéneket tartalmazó papírt a könyvkötő használta fel - a fatáblánál, a bőr széleinek leragasztására -, így legalább a kötés kb.-i idejét kellene meghatározni, hogy a bejegyzésre több-kevesebb pontossággal következtethessünk! Borsára erre is vállalkozik. Leírja, hogy az S_8 levél verzóján latin nyelvű lapszéli glosszák vannak, melyekből a könyv kötésekor levágtak. Ugyanakkor mind a címlap rektóján, mind az utolsó levél verzóján 1542-ből származó bejegyzéseket, találunk, melyek a kötéskor nem sérültek meg. A könyv ekkor már át lehetett kötve, mert egy "et" szócskát átvittek a másik sorba, jóllehet kötés előtt bőven volt rá hely! Ha most még hozzávesszük, hogy a nehézkes, bőrbevonatu fatábla, és díszítése gótikus, mellyel a XVI. század második felében már nem találkozunk, joggal tehetjük a kötés idejét 1510. és 1542. közé! Tehát a könyvet 1530. táján Erdélyben köthették be, s a virágéneket is nemsokkal a kötés előtt, szintén Erdélyben írhatták bele. 75

Nyugodtan elfogadhatjuk ezt a meggyőző érvelést, de nem mehetünk el szó nélkül a Mezey -féle átírat címmegjelölése mellett. Ő ugyanis mindjárt nevén nevezi a "pácienst": címet, s mi több, mindjárt alcímet is ad ennek a meglehetősen morzsalékos állapotú töredéknek. Zöldvári éneknek nevezi, s alatta még hozzáteszi: "Egy májusünnep énekének töredéke". Meg kell néznünk ezt kissé közelebbről már csak azért is, mert a Klaniczay-Barta szerkesztésében 1963-ban megjelent "Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból" új kiadásában, a M₀hács előtti vagans-költészet egyik ágaként megjelölt virágének harmadik típusának az u.n. erdőéneket nevezi

meg, s itt mindjárt közli is a fenti Borsa-féle töredéket - szinté Zöldvári ének címmel! Mezeynek ez az azonosítása tehát követőkre talált, s bár lehetséges, hogy Klaniczaynak igaza lehet abban, hogy esetleg újabb típussal állunk szemben, mégsem érhetünk egyet semmi esetre sem azzal, hogy töredékünket azonosítsuk egy Méliusz-Juhász Péter által idézett, Horváth János által feldolgozott /Hír, három virágénekről/, lényegében - tudtommal - a mai napig ismeretlen szövegű virágének-címmel. Hogy a "Zöldvári ének" megjelölése cím volt, eziránt semmi kétség, hisz - mint még később kitérünk rá - a Méliusz által ugyanott említett másik két virágének kezdő-sor-megjelölése és a szóbanforgó cím-megjelölés különbsége nyilvánvaló /erre Horváth János is felhívta a figyelmet/, de hogy ez a "Zöldvári ének" azonos lenne a Borsa-féle töredékkel - ~~az~~ erősen vitatható, hiszen azonosságukra legfeljebb csak indokolt feltevés lehet a bizonyíték. Persze erről a töredékről Gerézdi is tudott, s meg is említi tanulmányában, de sokkal óvatosabban jár el vele kapcsolatban; nem teszi egy külön típus képviselőjévé, hanem - cím nélkül - táncének^{nek} fogja fel, s a vagans tavaszének egyik fajtájának: refrénes táncdalnak minősíti; ez utóbbi determinációját pedig Klaniczay is átveszi! Gerézdi még érdekes összevetést tesz virágénekünk, valamint a Carmina Cantabrigiensia, ill. Balassi: Borivóknak való című verse között, s a táncdalok eltűnésének két igen valószínű okát is megjelöli: 1./ praktikus célokra használták, így az újabbak mindig kiszorították a régieket 2./ az egyház is üldözte.⁷⁶

Maga a vers öt versszakból állhatott, refrénes utolsó sorokkal, mely lejegyzésbeli elhelyezkedését illetően mindig azonos helyen: valamivel a sor közepe táján jelentkezik. Igen érdekes, hogy azuttal a "virág"szó nem a refrénben ~~található~~^{található}, mint ahogy általában a többi virágének-gyakorlat mutatja./Bár ezzel a következtetéssel egyelőre óvatosan kell bánni, meglehetősen szegényes

adataink miatt./ Borsa szerint az egyes versszakok 2 1/4-2 1/2 sorokból állhattak, noha a képletet meglehetősen nehéz végigvezetni mind az öt versszakon; csupán a refrénsor az, ami végig tisztán megkülönböztethető! Az is lehetséges, hogy valóban egy május-ünnep énekének töredéke, bár ennek bizonyítása is egyelőre várat magára!

Az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban talált egy 1547-ben írott latin nyelvű kéziratot Mészáros István. Ennek a lox14 cm vastag, 264 lapból álló, puha bőr borítólapos fedővel ellátott prozódiai tankönyvnek címe: Brevis ratio componendorum versuum. A bőr fedőlap hátsó lapjának belső oldalán a következő bejegyzés található:

Legyen Isten hozzád oh en

szepe viragom.

Ez a lágy tónusu, intim hangulatu kis sorocska valószínűleg egy ismert korabeli ének eleje, vagy talán vége lehetett, s a másoló minden bizomnyal tollának próbálgatása közben írhatta a borító-hártyára. Írója egyébként nem azonos a mű írójával, amit a tinta elütő színe, s a különböző betűformák használata nyilvánvalóan mutat. A mondat eleje: "Legyen Isten ho"- rész a boríték belső lapján kezdődik, a többi pedig a fedőlap visszahajtott szegélyén folytatódik. A bejegyzés időpontját illetően Mészáros István azt a terminust jelöli meg, amely előtt keletkezhetett. A másoló 1547. VIII.hó 15-én kezdte írni és 1547. XII.hó 10-ig dolgozott a könyvön. A másolás után azonnal bekötötték, még hozzá megállapíthatóan csak egyszer. Valószínűleg már előzőleg is felhasználhatták a töredéket tartalmazó lapot más könyv borítójául; a másoló kissé befirkálta: a hevenyészett I-betű, egy magyar nyelvű bekezdés /Igaz Is.."/, a hegycsiszoló tollvonások a szokásos calamus-próbák nyomai, melyek csak másolásnál lehettek. Mészáros feltételezi továbbá, hogy talán a kollégiumi dalkultura bevezetőjének egyik példányával állunk szemben, hiszen töredékünk tankönyvből való! ⁷⁷ Persze ez

jórészt nélkülözi a reális alapot, hisz a tankönyv-szerep egyáltalán nem biztos, hogy meghatározója volt egy másoló tollpróbáinak! Inkább elképzelhető, viszont, hogy esetleg nótajelzés lehetett s mint ilyen, talán valami régebbi virágének tartozéka. Legvalószínűbbnek mégis az látszik, hogy ismét albaszerű bucsuzóról van szó; témája, és a soproni "albához" viszonyított erős tartalmi hasonlósága legalábbis ezt helyezi előtérbe. Közelebbit azonban ebből az egyetlen sorból, sajnos, igen nehéz megállapítani.

Horváth János fedezte fel, hogy Méliusz-Juhász Péter: Az szent Pál Apastal levelenek mellyet a Colossabelieknek irt prdica-cio szerent valo magyarazattya c. könyvében a paráznaságról szólva megemlít három virágéneket.⁷⁸ Könyve 1561-ben jelent meg Debrecenben, s Pál apostol leveléből az "Annakokáért megöljétek a ti földi tagaitokat, a paráznaságot, a fertelmességet, a bujaságot, a gonosz kívánságot, a fös vénységet, mely bálványimádás" - sorokat Méliusz imígyen magyarázza: "Itt megtiltja Pál a parázna, hijságos, csuf és trágár beszédet, virágéneket, lator dudolást. Ugy mint imezek: Péter férjem etc, Az zöld vári éneket. Az agnőnek s agebnek annak mind egy ára etc. Hajduhoz illendő éktelen beszédet megtilt... stb!" Így nem lehet kétséges, virágénekeink a vagans tipushoz tartoztak. Sajnos azonban sokkal többet nem tudunk ezekről, csupán néhány zsenge megállapításra szorítkozhatunk. Vegyük talán abban a sorrendben, ahogy Méliusz sorolta őket:

Péter férjem etc.

Már első látásra megállapítható, hogy feleség éneke volt, aki vagy megszólította Péter nevű férjét, vagy talán elbeszélte róla valamit. A következőnek idézett énekkel összevetve az is valószínűnek tűnik, hogy nem cím, hanem kezdősor-megjelölés ez a szintagma, hiszen utána áll: etc. Ennél többet azonban további vizsgálatra sem lehet kipróbálni ebből a sovány kis adalékból, hacsak ismét nem említjük, hogy ez is parázna, "hijságos lator dudolás" volt, a

XVI. századi prédikátor-püspök számára. A következő daltöredék:

Az zöld vári ének.

Szintén első benyomásra látszik különbözése a másik kettőtől: minden bizonnyal címe ~~lehetett~~ egy trágár nótának. Horváth János szerint talán azért, mert ennek éppen a címe lehetett közismert. Ugyanő hívja fel a figyelmet Mikesy Sándornak a Magyar Nyelv egyik 1949-es számában található közleményére, mely rámutat: a "zöld vár" epitheton erdőt jelentett, ahová - mint várba - menekültek az üldözött betyárok, tolvajok, stb. Éppen ezért szövegünk minden "zöldvári lakos" éneke lehetett, tehát mind az ide jövő vagy menekülő betyárok, mind az esetleg üldözésükre erre kerülő hajduk éneke, "vagy talán tavaszének, de meglehetősen valószínű, hogy erdőének - ha ezt a kifejezést megkülönböztethető szerepűnek foghatjuk fel." Mindenesetre tény; tematikailag azonos vagy legalábbis igen hasonló lehetett a Borsa-féle töredékkel, hiszen ez is az is parázna, hijságos zöldvári ének: erdőének - virágének volt. Valamivel többet mondhatunk a terjedelemre leghosszabb, persze ~~amely~~ még így is rendkívül kurta versrészletről:

Az agnóhek s az agebnek annak mind egy ára etc.

Horváth János csak annyit mond róla, hogy valószínűleg a körmöczbányai típusba tartozott, versalakja ugyanaz a 8+6 osztású tizenégyes, mint pl. a Cantio Petri Berizlóé. - Az viszont, hogy versalakja azonos a körmöczbányai táncszóéval, s annak ritmusképle nem más, mint a jólismert kanásztánc vagy hajdutánc-forma /A jó lovas katonának - típus/ - már sokkal többet és lényegesebbet is mutat nekünk. Szabolcsi Bence jó szemmel vette észre, hogy az "az agnónek" kezdetű dalt jellemzően a "hajduhoz illendő éktelen beszéd" fogalmával köti össze Méliusz,⁷⁹s - érzésem szerint - talán az sem elképzelhetetlen, hogy esetleg mindhárom dal ilyen hajdutánc-nóta lehetett. Ez utóbbi mindenesetre igen, sőt az is lehet, hogy éppen az "agnó"-dal idézése juttatta eszébe Méliusznak a

hajdubeszédet, s egyszersmind azonnal kifejtette: Pál apostol ezeket éppugy tiltja, mint az előbb említett hajdudalt, vagy hajdudalokat. Rámutat továbbá Szabolcsi Bence még arra is, hogy 1602-ben Szilvás-Ujfalvi szintén "paykos vagy haydu notá"-t említ, s a hajdutánc - eredete szerint - pásztori és katonai műfaj, tehát népi, s ebből a keretből kilépve lett a nemesi és polgári rétegeknek kedvelt, nemzeti karakterű tánca. Ezt látszik bizonyítani, hogy külföldre is egyaránt mindkét: népi és nemesi minőségében jutott. Ami viszont fontos érvelés a népi eredetű virágéneknek létezése mellett! De így nyilatkozik Csomasz Tóth Kálmán is Méliusz-Juhász fenti sorainak értékelésekor: "az idézett sor tiszta tizenégyes kanásztánc-formát árul el, és ilyen formán irodalmunk legrégibb feljegyzett népi /kiemelés Csomasz-Tóth Kálmántól!/ kanásztánc szövegsorának tekinthetjük." ⁸⁰ Az agnőnek kezdetű sor tehát egy minden bizonnyal népi eredetű - a kormöczbányai táncszóhoz hasonló, valóban virágéneknek nevezhető - táncnóta részének, legnagyobb valószínűség szerint kezdősorának tarthatjuk, s csupán ~~csak~~ a másik két Méliusz-által idézett szövegtöredék ismeretlensége miatt soroltuk fel itt, s nem a folklorisztikus típusnál!

Ragaszkodva kronológiai sorrendünkhöz - bizonyos tulajdonságai miatt kétségtelenül virágéneknek nevezhető, de iránta azért némi kételyt is hagyó énekről - Balassi János "solymocskájáru" szóló verséről kell említést tennünk. Maga a költemény - jóllehet Rimay verseskönyvében található - a nagy költő: Balassi Bálint apjától, Balassi Jánostól származhat. /A kételyt, hogy esetleg Balassi Bálint fia szerezte, Eckhardt Sándor cáfolja meg.⁸¹/ Versünk tehát 1577. előtt keletkezett - ekkor halt meg ugyanis Balassi János -, de hogy pontosan mikor, az bajosan deríthető ki. Hogy virágének-e, vagy sem, nehéz lenne kategórikusan eldönteni, mindenestre annyi bizonyos, hogy tartalma kimeríti a kor prédikátorai által annyira elmarasztalt fajtalan szerelmi ének fogalmát. Külö^{nösebb}

fogódzó adatok híjján nehéz a beállítása is. Klaniczay Tibor a Tominato-féle szerelmes költeménnyel együtt a vagans utáni u.n. reneszansz kor petrarkista típusához sorolja,⁸² Gerézdi Rabán a körmöczbányai táncszóval hozza közös nevezőre, s a vagans előzményéül nevezi, u.n. latrikanus versnek mondja.⁸³ Pálcát nem törhetünk egyik oldalon sem, annál az egyszerű oknál fogva, mivel nem ismerjük a vers keletkezésének időpontját. Nem is érdemes ezt tovább feszegetni, hiszen maga Klaniczay ismeri be, hogy versünket vaskos erotikája a vagansra emlékezteti, s nem kell különösebben hangsúlyoznunk azt sem, hogy a vagans és reneszansz szerelmi költészet precíz elválasztása a XVI. század közepén igen nehéz, mondhatni lehetetlen feladat. Klaniczay Tibor is csupán erőltetett hasonlatai és humanista következetessége miatt sorolja az utóbbi típusba, s ez a jellemzés még elég kevés ahhoz, hogy perdöntő legyen. A vers szövegét alább közöljük:

Az én solymocskám Palojtán vagyon,
Szíviben szerelmem nő igen nagyon,
Belőle ikrája foly igen lágyon
Kit drága kenetül magannak tartom.

Gondolkodván érte nem tudok s mind állok,
Ha eszembe jut, csaknem meghalok.
Szerelmiért Palotjára gyalog ballagok,
Mint ész nélkül szükös járó bolondok.

Mikor hozzá megyek, elmosolyodik
Előmbé jöven ő felfestőzik,
Occulárját mutatván szemem tisztítatik,
Ragadó szerelme szívembe férkezik.

Ó én solymocskám, ha közelben laknál,
Kékkői kapun hozzám bejárhatnál,
Sok jót is nálam gyakran találhatnál,
Megtölteném begyedet, kit azután látnál.

Az én kezemre tégedet vennélek,
Szép nyoszolyámra mellém fektetnélek,
Karjaimmal gyakran téged ölelnélek,
Végre mint az nyul, által is szöknélek,

Noha kezemem vagyon apertura,
Mely szemeimet genyetbül tisztítja,
De ha solymocskámnak rám fordul az fara,
Mingyárt szememnek megjön szép világa.

A költemény kétségtelenül a reneszansz stílus jegyeit viseli magán, de egyes fordulatai - különösen két utolsó sora - félreismerhetetlen vagans rokonságot mutatnak. Kicsit a körmöcbányai típushoz, valamivel erőteljesebben a Tomitano-féle énektípushoz tartozik, de se ez, se az teljesen, azaz bizonyos mértékig mindkettő!

Külön problémát jelentenek a korabeli szophistóriák és más lírai emlékek nótajelzései. Ezek ugyanis ismert énekek kezdősorai voltak, melyeknek dallamára a szerzők - minthogy eléggé közismertek lehettek - gyakran írhatták műveiket. Így a Lucretia-regény 1592-es kiadásában szereplő

"Időd szép virágát, termeted szépségét, szívem, miért hívasztod?"
- sor is ilyen nótajelzéssé vált, feltehetően egy gyönyörű szerelmes ének kezdősora lehetett, melynek folytatását - sajnos - nem ismerjük. Maga a téma azonban nem áll társtalanul a kor lírájában. Szerepel ez a carpe diem felfogás Enyedi György: Gismunda és Gisquardusában:

Az üdőnek virágát ha látjátok,

Az pártának soká ne áldoztassatok!...

vagy máshol:

A szép üdőt ne hadd heába folyni,

Nehéz üdőbeli kárt megfőltetni!...

Balassi Bálint a Csak bubánat, Nő az én gyötrelmem, Széllel tündökleni és Cupido szivemben kezdetű verseinek nótajelzését így adja meg: az Lucretia éneke nótájára, ami azonos lehet az "Euryalus és Lucretiá"-ban található, fent idézett kezdősorú énekkel. Erre mutat a szótagszám- és ritmusmegfelelés: 6,6,7-es osztású sorok; és nem utolsó sorban a téma közös volta.

Össze kellene gyűjteni ezeket a nótajelzéseket, sok értékes összefüggésre derülne fény!

Soós Kristóf Bártfán 1597-ben kiadott "Postilla"-jában található utalás három virágénekre.⁸⁵ A Méliusz-féle idézethez hasonlóan itt is csupán a sorok kezdetét kapjuk:

Az Olaz leányról

sor Hegedüs Márton versére utal; a

Hegedüsök, néktek szóllok, meg halgassátok
nagyon köze áll ahhoz, hogy benne megsejtsük a kanásztánc ritmusát /csupán a harmadik ütem rövidebb/, az utolsó:

Az szerelmet ki nem tudgya

sor pedig teljesen homályban marad eredetét, témáját és egyéb komponenseit illetően.

S ha már a vagans virágéneknél tartunk, meg kell említenünk a "Madzsar türki"-tarka-barka szövegét is. Eckhardt megírja, hogy Balassiék egyik várában: Divényben, magyar vitéz ^{kerülte} ~~ezt~~ ezt a szerelmes verset, ami nem más, mint török gázél átdolgozása magyarra. Bebizonyítja, hogy a szöveg nem Balassi Bálinttól, hanem vele kb. azonos műveltségű körű embertől származhat. Nem tudni, hogy ez a verselő Divény elvesztése előtt, vagy után élt ott, s így lehet-

séges, hogy renegát vagy talán török rab volt.⁸⁶ A költeményt Luczenbachner János adta ki, de megtalálható bécsi kéziratban is. Ennek végén ^{következik} ~~hármas~~ három török vers: 1./ Madzari türki 2./ ~~gaz~~ gazál-i türki vä madzari /irta Hüsrev Áskin/ 3./ egy horvát dal /szerzője Mehmed/.⁸⁷ Németh Gyula írja róla: vagy törökből való fordítás, vagy olyan ember műve, aki tökéletesen tudott magyarul. Elképzelhetőnek tartja, hogy esetleg Balassi Bálint fiatalkori verse - ezt azonban nem igyekszik bizonygatni. Így viszont - bár Gragger Róbert szintén Balassira szavaz⁸⁸ - el kell vetnünk ezt a lehetőséget; Eckhardt erőteljesebb érvelése bebizonyította tarthatatlanságát! Luczenbacher véleménye szerint - a horvát dalhoz hasonlóan - a Madzari türkit is Mehmed írta, valamikor 1588. nov.20. és 1589. nov.9. köhött. /Ennek bizonyossága Luczenbachnernél a "tagrángatódzási jóslás mestersége" végén kitett hidzsratbeli 997. évszám!/

A szerző tehát pontosan nem jelölhető meg, de ez kevésbé lényeges, hiszen a szókészletében meglehetősen heterogén, buja, bizarr képekkel dolgozó vers eléggé távol áll a XVI. századi - egységesnek tulzottan nem is mondható - magyar irodalomtól. Talán Balassi Jánosnak solymocskájáról írt verséhez van legközelebb - hangvételben, témában egyaránt, csupán nyelvezete különbözik élesen attól! Inkább csak erős vagans jelei miatt közöljük:

Fekete szemü, szemödökü
Szeretlek en, tes meg szeres,
Narancs csecsü, kesken derekü,
Szeretlek en, tes meg szeres.

Éjjel, napval eszembe vagj;
Kerlek teged, engem nehagj;
Oh, melj fenes orcsaju vagj;
Szeretlek en, tes meg szeres.

Meljkor nem lat teged szemem,
Elvesz ottan mind örömem,
És elhervad mind tetemem;
Szeretlek en, tes meg szeres.

Az oh dicsiretes legen,
Vagy ljan, vagj menyecske legen,
Mit szeretsz, szeretőd legen;
Szeretlek en, tes meg szeres.

Se elhetem, se halhatom,
Se ülhetem, se járhatom,
Se ehetem, se ihatom,
Szeretlek en, tes meg szeres.

Kegelmedtől en jot varok,
Mind ebecsked utan jarok,
Vagj elek, avagj meghalok
Szeretlek en, tes meg szeres.

Egy Divinyi ezt meg irta,
Médig az eszivel birta,
Az szerelmet hogj forgatta;
Szeretlek en, tes meg szeres.

A Fanchali Jóh-kódex 1604. körül másolt részében található egy szerzője által is "Viragh enec"-nek nevezett - bizonyára XVI. századbeli - tizenhét szakaszos költemény. Ismeretlen írója elsiratja Kata nevű szeretőjét, aki már nem szereti, más után nézett. Virágnak, virágszálnak nevezi a "Sziep Káthá"-t, s a szerecsenmosdatók nagylelkűségével kíván neki a továbbiakra boldog, vidám életet. Mivel igen hosszú, csupán izelítőül idézzük

belőle az első versszakot:

Viragh enec

Leölkeöm Katta, zerelmes lölkem, ziuem, Katta,

Tudod az Ur Isten megh parancholta,

Hogj egimast szeressuc, azt hatta,

Azirt ha Istenunc azt parancholta... stb.

/A teljes szöveg megtalálható Stoll Béla RMK/3, 19.számu vers 27. lap./ És ezzel vége is a XVI. századból maradt vagans típusu virágének^{er}ünk kurta sorának. Ismételten megjegyezzük, teljes mértékben mellőztük Balassi Bálint szerelmes verseit, virágénekeit, mivel ennek bekapcsolása fejtegetésünkbe egy csomó új probléma feldolgozását teszi szükségsszerűvé, ami most nem célunk.

Hátra van azonban még a másik két típus: a nemesi eredetű udvari- és a ■ folklorisztikus virágénekek tárgyalása.

2./ Udvari virágénekek a XVI. században zömmel Balassi Bálint tollából valók. Szabolcsi Bencse felfedezésének köszönhetjük, hogy találtunk a nagy költő hagyatékán kívül is egyetlen olyan verset hirmondónak, melyből a XVI. századi virágének udvari típusának meglétére bizton következtethetünk.

A szöveg bravuros kutatás útján jutott birtokunkba. Szabolcsi Bence észrevette, hogy dr. Gutkind Curt mannheimi egyetemi tanár, Bernardino Tomitano: Quattro libri della lingua toscana - XVI. századi nyelvészeti munkájában talált egy magyar dalra vonatkozó említést. Ebben Tomitano elmondja, hogy egy este Padovában magyar diák énekelt magyar nyelvű dalt, amit azután kérésére latinra fordított le, hogy maga Tomitano ezt olaszra fordítva közölje fenti művében. Innen ismét magyarra átrakva a következő szöveget kapjuk:

Ó, asszony, aki szép, szent kebeledben

Ezer szivet s ezer boldogtalan szerelmes lélek

Ezer hódolatát örzöd;

Hát én lelke mitévő legyen? Tudom, magába fogadta
A többinek keservét s panaszát mind;
Mert gyengédebb és lágyabb mindeneknél.
És tudom te kegyetlenségedet is,
Mert jutott belőle részem elegendő.
Ezt az egy fájdalmat el kell tűrnie szívemnek,
De a többiek kínját nem viselheti. 89

"Persze nehéz bizni ily másodszori fordítás hűségében - fejti ki aggályait Waldapfel József - kivált minthogy a fordítás olasz canzone-strófába kényszeríti az ének anyagát. De az alapötlet meghamisítására nem gondolhatunk, már csak a közlő célja miatt sem." Tomitano ugyanis a képes beszéd és az ötletes költői tulajdonság példái közt említi ezt a - mesterének: Sperone Speroninak szájába adott - fejtegetést.⁹⁰ Speroni, a "Dialogo delle lingue" szerzője egyébként a nagy padovai színészszerző: Ruzzante csodálója volt, aki parasztokat vitt a színpadra, s azokat népi dialektusban beszéltette. A népnek, mint minden irodalmi nyelv forrásának felfedezése megtalálható még a nagy kortárs, Niccolò Machiavelli: Dialogo, intorno alla lingua című munkájában /1514./ is, de a felfogás ~~ma~~ ~~akkor~~ egész Európára kiterjedő áramlat korunkban, mely egyszerre teremti a Sancho Panzákat és Sztárai Mihály vigjátékainak népi hőseit.⁹¹

Maga a vers kétségtelenül a szerelmi költészet reneszánsz változatához tartozik, a petrarkizmus gyümölcse. Waldapfel József rámutat, hogy megtalálható már Tomitano korábbi dolgozatában, az 1545-ben kiadott: "Ragionamenti della lingua Toscana, dove si parla del perfetto oratore e poeta volgare"-ban, mely kéziratos formában 1543-ban készen volt, s a számunkra érdekes, énekünket tartalmazó dialógus 1542. novemberében játszódik, Speroninak az Accademia degli Infiammati elnökévé választását ünneplő emberek között, ahol Tomitano mestere a nyelv ékességeiről beszélt.

Tomitano a saját maga hallotta énekről beszélteti mesterét, mely éneket legvalószínűbben 1539. és 1543. között hallhatta, hiszen ebben az időszakban volt a padovai egyetem logika tanára. Már Szabolcsi Bence rámutatott, hogy a vers félreismerhetetlenül magánviseli a Balassi-éra hatását, egyes fordulatai megtalálhatók a nagy költőnél, a: "Kit szerelmes sz^{iv}ekkel birsch...", "Gyászviselő lelkem, hát mit remélhetsz immár?" sorokban. Van azonban külföldi rokona is! Kisérteties a hasonlóság Guidiccione egyik szonettjének kezdősorával: "Donna, c'havete nei begli occhi santi..." Persze azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Tomitano esetleg - éppen hogy nyomósabban igazolja mondanivalóját - kissé átköltötte a verset saját stíljére. Mindez persze nem változtat azon, hogy a "scolaro Ongaro" megléte egy nemesi eredetű udvari virágének-költészetre enged következtetni. Távolság menve pedig az a tény, hogy külföldi szakmunkában említik a képes beszéd példaként, bizonyítja: Európával való kapcsolatunk nem pusztán passzív, befogadó természetű, hanem aktívabb, a kölcsönösség felé gravitáló állapot lehetett.

De a "scolaro Ongaro" mást is jelez. A XVI. század közepétől a vagans-latrikanus virágének lassan átadja helyét a reneszánsz szerelmi lírának! ⁹² S bár tovább él még a század második felében, mégis érezhetően az a humanista költészet kerül előtérbe, mely legszebb hajtását éppen Balassi Bálint lírájában bontotta ki.

Ennyit tehát a nemesi körökben használt virágénekekről.

3./ Bartók Béla és Kodály Zoltán népdalkutatása óta azonban szinte elképzelhetetlen, hogy egy ilyen dolgozatból egyszerűen kimaradjanak a népi virágénekek, népköltészetünk valódi gyöngyszemei! Csupán az a kérdés, tudunk-e a XVI. századból ilyen folklórisztikus virágéneket felmutatni - mert hogy később már volt, nyilvánvaló: aligha találunk népköltészeti gyűjteményt virágénekek nélkül!

Induljunk talán el Kodály Zoltántól! A magyar népzene

fentiek során már többször idézett tanulmányának ide vonatkozó részében találjuk a virágénekről: "Magát a szót nem ismeri a nép, de csak a neve halt ki. Tárgyát üldözte az egyház. Népünk számos dala ma is kendőzetlenül tárgyalja a szerelmi éneket - ez az ösköltészet egyik terebélyes ága, minden népnél megtalálható, tudományos neve: kryptadia. Ez a XVI. században még nem okozhatott általános botránkozást, hisz a német vagy francia dalgyűjtemények tele vannak ilyenekkel, sőt Lasso is megénekli. De a virágének nem egyenlő teljesen a kryptadiával. Nevét a virágot emlegető, a szerelmest virágok nevének szólitgató énekek adták! Ilyet is sokat tud a nép, ezekben is a virágének utódait láthatjuk. A soproni virágénektől vagy még régebből máig meg nem szakadó folytonosságra vall e dalréteg gazdagsága. Különös figyelmet érdemel a refréns fajta. Refrén lehetett a soproni töredék is vagy az Istvánffy kódexbeli virágének is. A refrén nem gyakori nálunk, talán nyugatról kaptuk, de Sylvester idejére már felszívódott a néphagyományban." Alapvető dolgokat mond itt Kodály Zoltán, annak ellenére, hogy nem fogadhatunk el mindent tőle! Mindenek előtt hangsúlyoznunk kell a kryptadiával kapcsolatban, hogy valóban nem speciálisan magyar jelenségre, hanem egy általánosabb európai, sőt azon túl is bevett gyakorlatra kell gondolnunk, mint pl. a Németországban elterjedt u.n. fenszterlizésekre: a kedves ablaka alá való járkálásokra, mely szokás éppugy megvolt Svájcban is, miként Észak-Skóciában, Walesben vagy a hollandoknál. A muzulmán szerbeknél pedig már új nevet is kap: makamáknak nevezik. De megtalálhatók ezek a szokások a tatároknál, sőt a távoli Borneo szigetén is. Általános emberi igény jelentkezését láthatjuk ezekben a megnyilvánulásokban.

De térjünk vissza a Kodály-féle idézetre. Kissé obskurus megfogalmazás azon kitétele, hogy: tárgyát üldözte az egyház. Mondjuk ki bátran: magát a virágéneket akarja tüzzel-vassal irtani még a

jóval későbbi Pázmány Péter is! Azt pedig, hogy a XVI. században még nem okozhatott általános botránkozást, elég nehéz kétkedés nélkül fogadni. Dolgozatunk elején összegyűjtött utalások meglehetősen sulyal cáfolják ezt. Csupán annyit még a Kodály idézetről: a soproni töredék sem valószínű, hogy refrén volt; Gerézdi Rabán albaszerü bucsuzója inkább elfogadható. Sokkal valószínűbbnek látszik viszont az Istvánffy kódexben talált virágének-töredék refrén-jellege! Nézzük meg közelebbről ~~ezt~~ ezt a kis töredéket!

Ismét Szabolcsi Bence nyomán haladunk, amikor fellapozzuk Istvánffy Miklós latin verseit. /Carmina Nicolai Istvánffy, Pro Palatini Hungariae. a. 1564-1602./, melyeknek végén három zenedarabot találunk u.n. német lanttabulaturában lejegyezve. A második darab spanyol felirata mellett magyar szövegbejegyzés található, feltehetően virágének-töredék:

Kinchbe naglob kinch ninch

kinek zive banatba ninch

A bejegyzés kb. 1560-70. tájáról való; a zenemű, melyhez odairták, még külföldön, 1561. előtt kerülhetett a kéziratba. Elképzelhető, esetleg, hogy a mellé feljegyzett idegen dallamra fogták talán rá, de nem is valószínű, hiszen igen nehézkesen lehetett volna a spanyolos táncdarabra énekelni.⁹⁴ Mindenesetre ha szövegünk a maga formájában meglehetősen misztikus marad, maga a téma - és bizonyos mértékben a forma is - megtalálható máshol! Kriza gyűjtésében így hangzik:

Kinél nincsen szöbb kincs

Kinek szüve banatba nincsen, nincs.

Vikár Béla pedig ilyen analógiát talált a Fejér-Nyiko mellékén:

Nincsen annál szebb kincs

Kinek szive banatba

nincsen, nincsen, nincs.⁹⁵

Ugyanez a szöveg Bartók-Kodály: Népdalok c. gyűjteményében:

Egy asszonynak vala három leánya:

Szerelmes virág, szerelmes virág.

Nincsen annál szebb kincs, kinek szive bánatba

Nincsen, nincsen, nincs.

Hárman ülnek vala három ablakba:

Szerelmes virág, szerelmes virág,

Nincsen annál szebb kincs, kinek szive bánatba

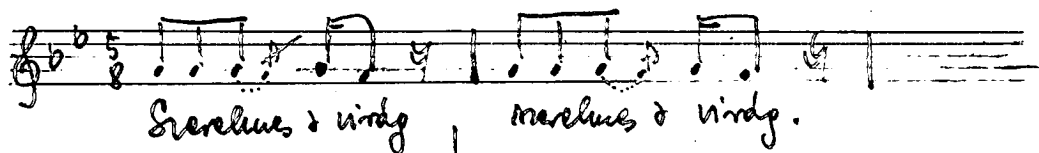
Nincsen, nincsen, nincs. 96

Ezen variációk ismeretében valószínűbban feltételezhetjük, hogy töredékünk népi eredetű virágének refrénje. Felmerül viszont a kétely, hátha nem is virágénekről van itt szó. V.Kovács Sándor: Egy virágének szövegtörténetéhez c. megjegyzésében írja, hogy töredékünk valószínűleg nem virágénekhez tartozott, nem is vers-refrén volt, hanem egy középkori egyházi népének kezdősora, melyet mindjárt idéz a Winkler kódexből - dolgozatunk elején mi is közöltük. Feltételezi: a két sor 1506. és 1570. között folklórizálódott, új szövegkörnyezetbe került, esetleg szerelmi énekekkel kontaminálódhatott, de indoklást - sajnos - nem fűz hozzá a fenti idézettel való összevetést kivéve. S még ez is csupán a keench, nagh és nynch szavak egyezésére apellál. Ami pedig enyhén szólva kevés, mivel vele szemben sokkal jobban hasonlítható analógiát tudunk felsorakoztatni. /Igaz viszont, pontosan mi sem datálhatjuk ezeket!/

Maradjunk tehát Bartók-Kodály gyűjtésének nyomán. Érdekes kísérlet ennek a Lengyelfalván /Udvarhely vármegye/ 1903-ban lejegyzett virágéneknek elemzése. Szövege - a végén található elrövidüléssel - a sapphikus forma egy változatát mutatja. Dallama pentaton, az első és harmadik sorban felső váltóhanggal, valamint egy átmenő p^aénhanggal az ornamentikában. Az első sor diatonikus felépítésű, a negyedik sor tökéletes, ősi jellegű pentaton fordú-

latot mutat. Nem árthat egy teljes, közismert szempontu elemzés se

Forma: ABA_VC/de esetleg ABA_VB_V is elképzelhető! a negyedik sor jellege szerint./

Hangnem: pienhangos la pentaton /diszitő pienhang is!//

Hangterjedelem: VII - b6 - autentikus irányu hangterjedelem.

Kadencia: b3 VII VII

Szótagszám: 11, 10, 13, 5 heterometrikus.

Ritmus: a heteroritmika felé hajlik; prozodiai alkalmazkodás; az első és harmadik sor feltételezhetően azonos ritmikai alapképlet; a beékelte második sor 5/8-os, mely a magyar népdalra nem jellemző, de valószínűen a tulzott alkalmazkodás következménye lehet.

Hangsúlyelosztódás: izópodikus; soronként bipódia, a negyedik sor kissé elüt, inkább monopodikus.

Előadásmód: giustó, tehát kötött, kissé tartott ritmus.

Stilusa: régi.

Kiindulva abból, hogy maga a dallam két egységre oszlik, melyek között feltűnően nagy a hasonlóság - csupán a második sorok különböznek, de itt is elképzelhető egy azonos szituáció, hiszen

az egyiknél a tonika ismételtetése, a másiknál pedig tipikus ősi pentaton fordulattal a szubdominánssal való váltogatása történik -, elképzelhető, a dallam kezdeti formájában csak az utolsó két sorból állt, melynek szövege éppugy lehetett a Kriza gyűjtötte két sor, mint talán éppen az Istvánffy-féle virágének. Persze ez is csak hipotézis, amit azért mindenesetre támogatni látszik a fenti népdal régi stilusa, pentaton jellege, s nem utolsó sorban a negyedik dallamsor ősi formákra utaló képlete.

De ha az Istvánffy-féle virágének és a fent elemzett házasi-tó dal közötti dallami összefüggés nem is mutatható ki pontosan - már csak azért sem, mert az egyiknek a dallama ismeretlen! -, az azért igen valószínű, hogy a Kriza gyűjtötte dal, a Vikár-Bartók féle szöveg és az Istvánffy-féle töredék azonos ivásu, hasonló alkalmakkor, azonos etnikai körökben használt u.n. folklorisztikus virágéneknek lehettek, mely énekeket a nép előszeretettel és gyakorta használta valószínűleg már a XVI. században. Ezt mutatja pl. a csángó virágének, a "Zöld pántlika könnyűd gunya, Virágom, virágom..." kezdetű népdal /Veress Sándor közlése/, mely szintén régi keletű, de nincs különösebb fogódzónk rá, hogy már a XVI. században meg lehetett.⁹⁸ Valószínűleg későbbi eredetű; ezért most nem térünk ki rá.

A virágok vetélkedése c. népének pedig - melyet Eckhardt Sándor utolsó virágéneknek nevez - szerintünk nem minősül a fentebb kialakított értelmezés szerint virágéneknek, mivel nem szerelmes vers. Így el kell ejtenünk ebből a szempontból a szentiváni énekeket is.⁹⁹

Említést kell azonban tenni még egy néhány olyan XVI. századbeli emlékről, melyek elég közeli rokonságot mutatnak a virág-énekekkel. Így elsősorban a Fanchali Jób kódexben található u.n. "Pajkos ének"-ről kell beszélni,¹⁰⁰ mely hasonló hangvételű a népballadákkal, tartalma miatt pedig a latrikanus énekek közé

tartozik. A kor prédikátorai általában egy kalap alatt elítélték a "testi énekeket", s versünk, mint ilyen, a virágénekekkel együtt a kárhoztató jelzők tárgyát képezte. Keletkezésére vonatkozó 1545-50. közti intervallum~~ok~~, valamint a vers elemzését Klaniczay Tibor végezte el.¹⁰¹

Ugyancsak a virágénekekkel mutat rokonságot a Cantio Jucunda De Helena Horvát, melyet Kentelkiben 1566-ban szereztek Horvát Ilonáról.¹⁰² Maga az ének a sepsziszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum Csereyné-kódexében maradt fenn kétféle változatban. Az egyik ~~négy~~ négy versszakos töredék, címe: Cancio Jokoza, a másik pedig egy tizenhét szakaszos vers - valószínűleg régebbi az előzőnél -, fent említett címével. A versben özvegységre jutott asszony keserveit olvashatjuk, mely inkább a házas énekek egy fajtáját képezheti, semmint virágének. Balassi Bálint ~~egyik~~ versének, az Aenigmának nótajelzése így szól: egy horvát virágének nótájára. Sajnos azonban a költő valószínűleg nem Horváth Ilona énekére gondolt, mert a két szöveg összevetése világosan mutatja, a Balassi vers nem énekelhető a szóbanforgó horvát vers dallamára. Az esetleges egyezés esetén ugyanis feltétlenül mérlegelnünk kellene, ha a nagy költő-kortárs virágéneknek nevezte Horvát Ilona kesergőjét.

És végül utalunk csak röviden arra a műre, melyet a szerzője nevez virágéneknek: Bogáthi-Fazekas Miklós "Énekek éneké"-re. Minthogy az első fejezetben már szóltunk róla, így csak egy néhány megjegyzést. Az unitárius Bogáthi-Fazekas Miklóst Szerb Antal a "késő-antik felvilágosodás és modern gondolkodás távoli előképének" nevezi, s rámutat arra, hogy az ezidőtájt keletkezett fiktiiv históriák jobbára humanista eredetűek: "egy elkésett, elnépiesedett magyar renaissance dereng ezekben a költeményekben" - mondja. Nos, mi is ilyen fiktiiv históriával találkozunk,

mely nem áll minden előzmény nélkül. Az Énekek éneke bibliai tárgyu témája igen sok feldolgozásban előfordul, s Fazekas munkája csak egy ezek között. Virágéneknek ma már pusztán terjedelme miatt sem nevezhetnénk. Közel áll ugyan témáját és kifejezés módját illetően az udvari tipushoz, azonban nem konkrét szerelmes vers, hanem elvont, szimbolikus széphistória, amit bajos lenne sokkal rövidebb lélegzetű, "gyakorlatiasabb" érzéseket, a földi szerelmet éneklő költemények, virágének közé sorolnunk.

Néhány szót még a virágének zenéjéről. Sajnos dallamuk nem maradt fenn semmilyen formában, s így reménytelennek látszik csak általános fejtegetésekbe is bocsátkozni. Nem állunk azonban minden támasz nélkül! Jeleztük már, de talán nem lesz haszontalan ismételni: Szilvás-Ujfalvi Imre 1602-es énekeskönyvében, azon a helyen, ahol tiltakozik a virágének templomban való éneklése ellen, találjuk a "musica" szó mellett zárójelben: "az mellyen ne érts valami frascát, hanem az éneklésben való szép mesterséget". Vagyis az elfogadott, bevett egyházi zenével: a musicával szemben áll a világi, elítélt, megbélyegzett ének: a frasca. Klaniczay Tibor említést tesz arról, hogy a hitvány, komolytalan, esetleg bujaságra ingerlő dallam, a fraszka, Lengyelországban éppen e korban a világi költészet egyik fontos műfajának terminus technikusává vált, s a frazskák tették híressé pl. Kochanowski nevét is. ¹⁰³ Ismerték tehát nálunk is a kifejezést Szilvás-Ujfalvi korában, a XVI-XVII. század fordulóján, s hangot adtunk már annak az elképzelésünknek, hogy talán ezen a nyomon elindulva juthatnánk közelebb a XVI. századi szerelmes versek, virágének dallamának felderítése felé. Persze lehet, hogy számottevő eredmény nem születne, de mindenesetre valamiféle összehasonlító művelet azért nem ártana a lengyel frazskák és az első fennmaradt magyar világi dallamok jellege között! Vagy talán ez is zsákutca?...

Irodalom

- 1 Gerézdi Rabán: A magyar világi lira kezdetei.Bp.1962.295.1.
- 2 Kodály Zoltán: A magyar népzene.Bp. 1952.54-55.1.
- 3 Balázs János: Sylvester János és kora.Bp.1958.279.1.
- 4 Kodály Zoltán: i.m. 56.1.
- 5 Gerézdi Rabán: i.m. 271-274+276.1.
- 6 Szabolcsi Bence: Adatok a XVI-XVII.századi magyar irodalom és zenetörténethez.Uj Zenei Szemle 1952.III.
- 7 V. Kovács Sándor: Egy virágének szövegtörténetéhez.ItK 1964. 208.1.
- 8 Horváth János: Hir három virágénekről.MNY 1949.1-3.Tanulmányok Bp.1956.
- 9 Szabolcsi Bence: A magyar zene évszázadai.Bp.1959.172.1.
- 10 Temesvári Pelbárt: Pomer.Sermonum Quadragesimalium.pars secunda.Serm.XXXVIII.s.RMKT Bp.1877.I.340.1.
- 11 Magyar István: Az országban való sok romlás okairól.Sárvár. 1602.RMKT I.340.1.
- 12 Bartholomaeus Georgievitz: Epistola exhortatoria contra Infideles.Turóczi-Trostler József: Az gallus virágéneket fu... Magyar irodalom Világirodalom Bp.1961. 167.1.
- 13 Balázs János: i.m. 279.1.
- 14 Erdélyi Pál: A virágének. Ethnographia 1899.259.1.
- 15 Balázs János: i.m. 280-282.1.
- 16 Kardos Tibor ismertetése Gerézdi Rabán: A magyar világi lira kezdetei című könyvéről ItK 1964.1.116.1.
- 17 Méliusz-Juhász Péter: A Szent Pál Apostol levelének, melyet a Colossabelieknek irt predicacio szeren való magyarazattya.Debreden.1561.146.1.

Mai helyesírással kiadta Incze Gábor
1937-ben.

18 Horváth János: i.m.61-71.1.

19 Klaniczay Tibor: A magyar reformáció irodalma.Reneszánsz és
barokk Bp.1961. 102.1.

20-21 Bornemisza Péter: Ördögi kísértetek. Az Hallásról.Bp.
1955.99.1.

22 Bornemisza Péter: Tanulságok evangéliumokból és epistolákból.
IV.758.1.

23 Tolnai Decsi Gáspár: Az Utolsó üdőben eginehani regna~~ho~~ bűnök
ról valo praedikatiok.Az Paráznaságról.
Debrecen.1582.40.1.

24 Tolnai Decsi Gáspár: i.m. Az Részegegről.25.1.

25 Telegdi Miklós: Agendarius liber...Tyrnavie.Esztergom.1583.
89.1.Gerézdi Rabán: i.m.277.1.Erdélyi Pál:
i.m. 260.1.

26 Gönczi György: Kereszteni Isteni Dicseretek... Elöljáró bee
széd.Debrecen.1592.4.1.

27 Soós Kristóf: Postilla.Bártfa. 1597.141.1.RMK.Bp.1961.XVII.sz.
3.564.1.

28 Barabás Samu: Székely Oklevéltár /1219-1776/.Bp.1934.182.sz.
irat RMK.XVII.3.564.1.

29 RMKT I.376.1. Horváth János: A reformáció jegyében.Bp.1953.
267.1.

30 Klaniczay Tibor: Ujfalvi Imre és az 1602-es énekeskönyv.Rene-
szánsz és barokk. 174.1.

31-32 Turóczi-Trostler József: i.m.167-171.1.

33 Homonnai Bálint Naplója.OSZK Fol.Hung.1089.-3a. RMK.XVII.sz.
3.564.1.

34 Misianik-Eckhardt-Klaniczay: Balassi Bálint Szép magyar kome-
diája.Prologus.Bp.1959.56.1.

- 35 Nagy Barna betűhív másolata Ecsedi Báthori István végrendeletéről. A végrendelet theologiai értekező részének első fejezete. Országos Levéltár.
- 36 Bogáthi-Fazekas Miklós: Énekek éneke. Figyelő 1880.IX.20.1.
- 37 Jakab Elek: XVI. századbéli költészetünk néhány ismeretlen emléke. Figyelő 1880.IX.17.1.
- 38-39 Pázmány Péter: Prédikációk. Pozsony. 1936.204.1.
- 40-41 Rimay János munkái. Bp. 1904. Akadémiai Kiadó. 255.1, 369.1.
- 42 Mihályko János: Hét Praedicatio, az Isten fiainak orok eletekrol... Bártfa. 1612. RMK. XVII.3.564.1.
- 43 Miskolczi Csulyak István: Egyházlátogatási jegyzőkönyvek. TT 1906.79.1. RMK. XVII.sz.3.564.1.
- 44 Kopcsányi Márton: A keresztényi tökéletes életre intő elmélkedések. Bécs. 1934.390.1.
- 45 Geleji Katona István: Öreg Gradual. Gyulafehérvár. 1636. Bod Károly: Balassi Bálint latrikánus versei. It. 1913.281.1.
- 46 Bod Károly: i.m. 281.1.
- 47 Ballagi Mór: A magyar nyelv teljes szótára. Bp. 1867.
- 48 Bod Károly: i.m. 281.1.
- 49 Erdélyi Pál: i.m. 263.1.
- 50 Gerézdi Rabán: i.m. 282.1.
- 51 Csomasz-Fóth Kálmán: A XVI. század magyar dallamai. Bp. 1958. 98.1.
- 52 Erdélyi Pál: i.m. 265.1.
- 53 Eckhardt Sándor: Az utolsó virágének. Minerva IX. 1930.33.1.
- 54 ItK 1964/1.
- 55 Eckhardt Sándor: i.m.
- 56 Falvi Zoltán: Énekmondók a középkori Magyarországon, Filológiai Közlöny 1961.86.sz.

- 57 Csomasz Tóth Kálmán: i.m. 108.1.
- 58 Erdélyi Pál: i.m. 262.1.
- 59 Eckhardt Sándor: Troubadurok Magyarországon.It 1961.129.1.
- 60 Kardos Tibor: Középkori kultúra.Bp.1942.82-90.1.
- 61 Rapaics Raymund: A magyarság virágai.Bp.1932.
- 62 Gerézdi Rabán: i.m.294.1.
- 63 Csomasz Tóth Kálmán: i.m. 108.1.
- 64 Kodály Zoltán: Magyarság a zenében.Bp. 1939.388.1.396.1.
- 65 Klaniczay Tibor: A szerelem költője.Reneszánsz és barokk.
190-191.1.
- 66 Csüry Bálint: A magyar népköltészet forrásaihoz.Erdélyi Irodalmi Szemle 1924.
- 67 Házi Jenő: A soproni virágének. MNy 1928.88.1.
- 68 Kodály Zoltán: i.m. 55.1.
- 69 Kardos Tibor: A középkori kultúra. 240.1.
- 70 Gerézdi Rabán: i.m. 297.1.
- 71 Krizko Pál: Egy magyar versecske 1505-ből.Századok 1876.328.1
- 72 Szabolcsi Bence: Vers és dallam.Bp.1959.159.1.
- 73 Szepesi Csombor Márton: Europica varietas.Kassa.1620.110.1.
- 74 Mezey László: A középkori magyar irások.Bp.1957.366.1.
- 75 Borsa Gedeon: Ismeretlen virágének töredékek. ItK 1957.236.1.
- 76 Gerézdi Rabán: i.m. 300-301.1.
- 77 Mészáros István: Ujabb virágénektöredék a XVI.század első feléből.ItK 1960.199.1.
- 78 Horváth János: i.m. 70.1.
- 79 Szabolcsi Bence: A magyar zene évszázadai.Bp.1959.172.1.
- 80 Csomasz Tóth Kálmán: i.m. 156.1.
- 81 Eckhardt Sándor: Balassi Bálint összes művei.I.Bp.1951.147.1.
278.1.
- 82 Klaniczay Tibor: A szerelem költője.Reneszánsz és barokk.
194.1.
- 83 Gerézdi Rabán: i.m.279.1.

- 84 Euryalus és Lucretia-széphistória. Eckhardt Sándor: Balassi Bálint.Bp.1942.144.1.
- 85 Soós Kristóf: Postilla.Bártfa.1597.141.1.RMK XVII.3.564.1.
Kegelius Filep: Deselvics István.12 elmélkedés.Bártfa.1639.
- 86 Eckhardt Sándor: Balassi Bálint.Bp.1942.120.1.
- 87 Németh Gyula: Balassi Bálint és a török költészet.Magyar Századok 1948.98.1.
- 88 Gragger Róbert /Babinger,Mittwoch,Mordtmann/: Literaturdenkmäler aus Ungerns Türkenzeit.Berlin és Leipzig.1927.29.1.
128.1.Eckhardt Sándor: Balassi Bálint.120.1.
- 89 Szabolcsi Bence: Egy XVI. századi magyar költemény nyoma az olasz irodalomban.ItK XLIII.134.1.
- 90 Waldapfel József: Balassi,Credulus és az olasz irodalom.ItK XLVII.147.1.
- 91 Kardos Tibor: Gerézdi könyvéről írt recenziója.ItK 1964/1.
116.1.
- 92 Klaniczay Tibor: A szerelem költője. Reneszánsz és barokk.
195.1.
- 93 Otto Schell: Das Volkslied.Leipzig.1908.172.1.
- 94-95 Szabolcsi Bence: Adatok a XVI.-XVII.századi magyar irodalom és zenetörténetéhez.Uj Zenei Szemle
1952.III.14.1.
- 96 Bartók Béla-Kodály Zoltán: Erdélyi magyarság.Népdalok.Bp.
1929.13.sz.
- 97 V.Kovács Sándor: i.m. 208.1.
- 98 Ethnographia 1931.140.1. Erdélyi Múzeum 1930.172.1.
- 99 Kodály Zoltán: Zoborvidéki népszokások.Ethnographia XX.190.1.
Vikár Béla: A szentiváni ének.MNyÖR.1901.353-401-450-498.1.
- 100 Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból.Bp.1963.I.317.1.
- 101 Klaniczay Tibor: Pajkos ének.Reneszánsz és barokk. Misianik-Eckhardt-Klaniczay: i.m. 199.1.

102 RMKT Bp. 1912.VII. 316.1. Eckhardt Sándor: Balassi Bálint.

142-148.1.

103 Klaniczay Tibor: Ujfalvi Imre...Reneszánsz és barokk 174.1.

38-22/1966-67.

Sánta István elvtársnak
könyvtáros

Tárgy : **Nikolényi István**

doktori szigorlata

Mell. sz. : 1 db. disszertáció

H e l y b e n

Professzor Elvtárs !

Mellékelve **Nikolényi István "Virágénekeink a XVI. században"**

című doktori értekezését tisztelettel felkérem, hogy azt megbírálni sziveskedjék. Legyen szabad
Professzor Elvtárs szíves figyelmét felhivnom tanácsülésünk ama határozatára, amely a birálat
elkészítésének és benyújtásának legkésőbbi határidejét a kézhezvételtől számított harmadik hónap
utolsó napjában állapította meg.

A mellékelt értekezést a birálat elkészítése után sziveskedjék átadni tanszéke könyvtárosának
tárba vétel és a könyvtárban való elhelyezése céljából.

Szeged, **1967. április 13.**

István Sánta

.....
d é k á n

A kiadmány hiteles :

[Signature]
.....
dékáni hiv. vezető

Kapták : **Dr. Horváth Károly tszv. doc.**
Dr. Csukás István tszv. egy. tanár
.....
társváltó

Sánta István ..... tanszéki könyvtáros
..... tanszéki könyvtáros